

Bascos a la Diada, catalans a l'Aberri Eguna. Presències creuades a les diades nacionals basca i catalana durant la Segona República espanyola (1931-1938)

PEDRO HERVALEJO SÁNCHEZ

Universidad País Vasco

pa.hervalejo@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5826-4258>

RESUM

Pels moviments nacionals, la celebració de diades nacionals representa una poderosa eina de construcció nacional, però també una oportunitat per a l'acció exterior. Visitar la diada nacional d'una altra nació inclou haver d'exercir de representació de la nació pròpia, amb totes les implicacions simbòliques i pràctiques que això comporta. Aquest article analitza la dinàmica de presències creuades de nacionalistes catalans a l'Aberri Eguna i de nacionalistes bascos a l'Onze de Setembre en un context de progressiu acostament entre aquests dos moviments: la Segona República espanyola. Unes interaccions que ens ajuden a entendre millor el complex i asimètric joc d'aliances d'aquest període, a més d'alguns elements particulars dels processos de construcció nacional basc i català, així com el desenvolupament d'un protocol que medià la relació entre els dos moviments.

Paraules clau: experiències nacionals, construcció nacional, nacionalisme català, nacionalisme basc, Segona República espanyola.

Fecha de recepción: 17/05/2023

Fecha de aceptación: 01/07/2024

RESUMEN

Vascos en la Diada, catalanes en el Aberri Eguna. Presencias cruzadas en las fiestas nacionales vasca y catalana durante la Segunda República española (1931-1938)

Para los movimientos nacionales, la celebración de días nacionales representa una poderosa herramienta de construcción nacional, pero también una oportunidad para la acción exterior. Visitar el día nacional de otra nación incluye tener que ejercer de representación de la nación propia, con todas las implicaciones simbólicas y prácticas que esto comporta. Este artículo analiza la dinámica de presencias cruzadas de nacionalistas catalanes en el Aberri Eguna y de nacionalistas vascos en el Onze de Setembre en un contexto de progresivo acercamiento entre estos dos movimientos nacionales: la Segunda República española. Unas interacciones que nos ayudan a entender mejor el complejo y asimétrico juego de alianzas de este período, además de algunos elementos particulares de los procesos de construcción nacional vasco y catalán, así como el desarrollo de un protocolo que medió la relación entre los dos movimientos.

Palabras clave: experiencias nacionales, construcción nacional, nacionalismo catalán, nacionalismo vasco, Segunda República española.

ABSTRACT

Basques in the Diada, Catalans in the Aberri Eguna. Crossed presences in the Basque and Catalan national festivities during the Second Spanish Republic (1931-1938).

For national movements, the celebration of national days represents a powerful tool for nation-building, but also an opportunity for external action. Visiting another nation's national day includes having to act as a representation of one's own nation, with all of the associated symbolic and practical implications. This article looks at the dynamic of crossed appearances of Catalan nationalists at the Aberri Eguna and of Basque nationalists at the Onze de Setembre in a context of a gradual between these two national movements: the Second Spanish Republic. Interactions which help us to better understand the complex and asymmetric game of alliances of this period, as well as some particular elements of the Basque and Catalan nation-building processes, and the development of a protocol which mediated the relationship between the two movements.

Keywords: national experiences, nation-building, Catalan nationalism, Basque nationalism, Second Spanish republic

I. INTRODUCCIÓ

Les diades nacionals juguen un paper clau al si dels processos de construcció nacional.¹ Com a esdeveniments que sovint mobilitzen grans quantitats de persones, materialitzen la “comunitat imaginada” en forma de grans manifestacions, celebracions o rituals col·lectius. Per als moviments nacionals,² que no compten amb aparells estatals nacionalitzadors, les diades nacionals són una font difícilment substituïble d’“experiències de la nació”³ que contribueixen a la interiorització de la identitat nacional per part dels individus. És aquesta la funció que juguen les commemoracions de l’Onze de Setembre⁴ i de l’Aberri Eguna⁵ en el desenvolupament històric dels moviments nacionals català i basc.

L’arribada de la Segona República obrí un espai d’oportunitat política després dels anys de la dictadura de Primo de Rivera. El nou marc legal va permetre recuperar la commemoració de la defensa i caiguda de Barcelona davant les tropes borbòniques el 1714. L’Onze de Setembre comptava ja amb una certa tradició, consolidant-se com a element clau del calendari catalanista durant la Restauració. En el cas basc, la nova situació política obrí la porta a la creació de l’Aberri Eguna com a diada nacional, en un principi vinculada estrictament al Partit Nacionalista Basc (PNB).⁶ L’efemèride triada fou la presa de consciència nacional per part del fundador del partit, Sabino Arana, que hauria tingut lloc el Diumenge de Resurrecció del 1882.

Aquest article parteix d’aquesta visió de les diades nacionals catalana i basca com a elements de construcció nacional, però es centra en un aspecte concret: la participació catalana a l’Aberri Eguna i la basca a l’Onze de Setembre. L’objectiu és discernir quin paper jugaren aquestes

¹ Veure, per exemple, els diferents treballs continguts a Mcrone, D. i McPherson, G. (Eds.). (2009). *National Days: Constructing and Mobilising National Identity*. Palgrave Macmillan.

² Per “moviment nacional” s’entén una forma de construcció nacional que no parteix d’un estat, sinó d’un grup ètnic no dominant, que té per objectiu “obtenir tots els atributs essencials d’una nació diferenciada; és a dir, desenvolupar una estructura social completa [...], crear una cultura nacional en la seva llengua nacional i aconseguir una veu política, tot i que no necessàriament un estat”. Veure Hroch, M. (2015). *European Nations: Explaining Their Formation*. Verso, 31.

³ Quiroga, A. (2013). La nacionalización en España. Una propuesta teórica. *Ayer* (90), 17–38.

⁴ Moltes de les investigacions més recents sobre la Diada estan relacionades amb el procés sobiranista: Rodon, T., Martori, F. i Cuadros, J. (2018). El activismo por Twitter ante la movilización nacionalista: el caso de la diada catalana de 2016. *Revista de Internet, Derecho y Política* (26), 15–29; Palà Navarro, G. (2018). “A punt”. Anàlisi del relat televisiu de TV3 sobre la mobilització ciutadana de la Diada Nacional de Catalunya del 2016. *Comunicació: Revista de Recerca i d’Anàlisi* (35), 27–45. Sobre els orígens i el desenvolupament de la Diada, veure Roca Vernet, J. (2014). De la Festa Nacional Catalana a la Diada de l’Onze de Setembre. Revisió de les commemoracions del catalanisme (1905–1914). *Revista de Catalunya* (287), 102–117; Frontera, G. (2012). La Tralla i la Diada. Catalanisme radical i republicanisme a la recerca d’una festa nacional oficial (1903–1905). A Arnabat, R.; Gavallda, A. (Eds.). *Projectes nacionals, identitats i relacions Catalunya-Espanya*. Afers, 175–192. Veure també Martínez Fiol, D. (1997). Creadores de mitos. El “Onze de Setembre de 1714” en la cultura política del catalanisme (1833–1939). *Manuscrits: Revista d’Història Moderna* (15), 341–362; Junqueras, O. (1998). L’Onze de setembre de 1714 en la cultura catalana del segle XIX. *Manuscrits: Revista d’Història Moderna* (16), 305–318. El treball més exhaustiu fins ara, i un punt de partida excel·lent per a qualsevol investigació sobre la Diada fins a la Guerra Civil, és el d’Anguera, P. (2008). *L’Onze de Setembre: Història de la Diada (1886–1938)*. Centre d’Història Contemporània de Catalunya i Publicacions de l’Abadia de Montserrat.

⁵ Com a referència general, veure De la Granja Sainz, J.L. i Casquete Badallo, J.M. (2012). Aberri Eguna. A *Diccionario ilustrado de símbolos del nacionalismo vasco*. Tecnos, 33–56. Veure també Elezcano Roqueñi, A. (2013). El cine y la celebración de la nación vasca. Las filmaciones del Aberri Eguna durante la II República. *Historia Contemporánea* (48), 283–314; Casquete, J. i De la Granja, J.L. (2012). La celebración de la patria vasca: invención y evolución del Aberri Eguna. A *La celebración de la nación: Símbolos, mitos y lugares de memoria*. Comares, 135–157; Barandiaran Contreras, M. i Goigana Mendiguren, I. (2008). Europa begira egindako Aberri Eguna. *Hermes: Pentsamendu eta Historia Aldizkaria = Revista de Pensamiento e Historia* (26), 76–79. Un treball clau sobre els orígens de l’Aberri Eguna, que demostra la poca fiabilitat històrica de la tria de la seva data, és el de De la Granja Sainz, J.L. (2006b). El culto a Sabino Arana: la doble resurrección y el origen histórico del Aberri Eguna en la II República. *Historia y Política: Ideas, Procesos y Movimientos Sociales* (15), 65–115.

⁶ Sobre el calendari polític del nacionalisme basc abans de la introducció de l’Aberri Eguna, veure Ruiz Descamps, N. (2014). Fiestas nacionalistas en Bilbao a principios del siglo XX: La puesta en escena de la nación vasca. *Bidebarrieta* (25), 118–127.

presències creuades durant la Segona República, amb les complexes relacions entre el nacionalisme basc i el català com a teló de fons.⁷

2. TELEGRAMES, DELEGACIONS I DISCURSOS: ACTORS I MECANISMES DE PARTICIPACIÓ

La presència de nacionalistes bascos a la Diada i de nacionalistes catalans a l'*Aberri Eguna* implicà a una varietat d'agents i es realitzà mitjançant diferents mecanismes. En el cas basc, estigué gairebé monopolitzada pel Partit Nacionalista Basc.⁸ Aquest comptava amb seu pròpia a Barcelona, el *batzoki* —nom que reben les seus socials del PNB— obert a la capital catalana el 1930. L'espai, que mantingué les seves portes obertes fins a l'inici de la Guerra Civil, funcionava com a punt de trobada de la comunitat basca resident a Barcelona, articulant-la políticament i culturalment.⁹ Més enllà del PNB, representants del setmanari *Jagi-Jagi*, que abandonà la disciplina del partit el 1934 per la seva estratègia autonomista, acudiren una única vegada a Barcelona. L'altre partit nacionalista basc, l'aconfessional i progressista Acció Nacionalista Basca (ANB),¹⁰ tingué una presència testimonial a la Diada.

La presència del nacionalisme català a l'*Aberri Eguna* fou, en comparació, un fenomen molt menor. Cap dels dos grans partits del catalanisme, Esquerra Republicana de Catalunya (ERC)¹¹ i la Lliga Regionalista,¹² tingueren una participació directa a la diada nacional basca. Unió Democràtica de Catalunya (UDC)¹³ fou possiblement l'actor polític que més interès va mostrar per l'*Aberri Eguna*. Aquest partit, com veurem més endavant, arribà a enviar representants a la diada nacional basca amb el Partit Nacionalista Català (PNC).¹⁴ A un altre nivell, també apareixen

⁷ Sobre les relacions entre els moviments nacionals basc i català durant la Segona República espanyola, veure: Hervalejo Sánchez, P.A. (2021). *Building the stateless nation. Basque and Catalan nationalism from a compared perspective (1930-1939)* [Tesi doctoral, EHU-UPV]; Ugalde, A. i Ucelay-Da Cal, E. (2020). Una alianza en potencia en un contexto más amplio: la mirada distante de los nacionalismos vasco y catalán (1910-1936). A Ucelay-Da Cal, E.; Núñez Seixas, X.M. i González i Vilalta, A. (Eds.). *Patrias diversas, ¿misma lucha?: Alianzas transnacionalistas en el mundo de entreguerras (1912-1939)*. Bellaterra, 387-415; Mees, L. (2008). Tan lejos, tan cerca. El Gobierno Vasco en Barcelona y las complejas relaciones entre el nacionalismo vasco y el catalán. *Historia Contemporánea* (37), 557-591; González i Vilalta, A. (2005). Mujer y nacionalismo conservador (1931-1936). Análisis comparado de dos casos, las Emakumes del PNV y la Secció Femenina de la Lliga Regionalista. *Historia Contemporánea* (31), 623-648; González i Vilalta, A. (2005). Las contradictorias relaciones de las minorías catalanas con el PNV y la participación en la Comisión del Estatuto Vasco (1933-1936). *Revista de las Cortes Generales* (65), 155-188; Ucelay-Da Cal, E. (1987). Política de fuera, política casera: una valoración de la relación entre los nacionalistas catalanes y vascos. A Tuñón de Lara, M. (Dir.). *Gernika: 50 años después (1937-1987)*. Nacionalismo, República y Guerra Civil. Universidad del País Vasco, 71-97; Sallés, A. i Ucelay-Da Cal, E. (1985). L'analogia falsa: el nacionalisme basc davant de la República Catalana i la Generalitat provisional, abril-juliol del 1931. A *Industrialización y nacionalismo: Análisis comparativo. Actas del I Coloquio Vasco-Catalán de Historia*. Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 443-470.

⁸ Sobre el PNB durant la Segona República, veure Tápiz, J.M. (2001). *El PNV durante la II República*. Fundación Sabino Arana, i especialment De Pablo, S., Mees, L. i Rodríguez Ranz, J.A. (1999). *El péndulo patriótico: Historia del Partido Nacionalista Vasco, I. 1895-1936*. Crítica.

⁹ Sobre el *Batzoki* de Barcelona, veure Medina, F.X. (2002). *Vascos en Barcelona: Etnicidad y migración vasca hacia Cataluña en el siglo XX*. Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia, 50-52.

¹⁰ Sobre ANB durant la Segona República, veure De la Granja, J.L. (2008). *Nacionalismo y II República en el País Vasco: Estatutos de autonomía, partidos y elecciones. Historia de Acción Nacionalista Vasca, 1930-1936*. Siglo XXI.

¹¹ Sobre ERC durant la Segona República, veure Culla, J.B. (2013). *Esquerra Republicana de Catalunya 1931-2012: Una història política*. La Campana; Ivern i Salvà, M.D. (1988). *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)* (Vols. 1 i 2). Publicacions de l'Abadia de Montserrat; Ucelay-Da Cal, E. (1982). *La Catalunya populista: Imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1939)*. La Magrana.

¹² Sobre la Lliga Regionalista —Lliga Catalana a partir del 1933— durant la Segona República, veure Ehrlich, C.E. (2004). *Lliga Regionalista. Lliga Catalana, 1901-1936*. Editorial Alpha; Ucelay-Da Cal, E. (2003). *El imperialismo catalán: Prat de la Riba, Cambó, D'Ors y la conquista moral de España*. Edhasa; De Riquer, B. (1996). *L'últim Cambó (1936-1947): La drete catalanista davant la Guerra Civil i el primer franquisme*. Eumo.

¹³ Veure Raguer i Suñer, H. (1976). *La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps (1931-1939)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

¹⁴ Veure Rubiralta i Casas, F. (2010). *El Partit Nacionalista Català (1932-1936): Joc polític i separatisme*. Rafael Dalmau.

com a agents menors mínimament interessats en aquesta connexió basca l'organització independentista Nosaltres Sols!,¹⁵ així com les entitats juvenils Palestra¹⁶ i Minyons de Muntanya.¹⁷

Tot aquest conjunt d'actors emprà bàsicament dos mecanismes de participació creuada a la Diada o a l'Aberri Eguna. El primer i més senzill fou l'enviament de telegrams de suport. Aquests eren després publicats, normalment a mitjans de premsa nacionalista, quedant així com a testimoni simbòlic de solidaritat. El segon mecanisme de participació fou l'enviament de delegacions a la diada nacional en qüestió. En aquest sentit, el PNB jugava amb un avantatge particular, el seu esmentat *batzoki*, que li permetia mobilitzar persones basques afins residents a Barcelona durant la Diada, sense haver de desplaçar ningú des del País Basc. En qualsevol cas, aquestes delegacions, amb simbologia nacional pròpia, esdevenien una representació física que permetia un major protagonisme. Si, a més, aquestes delegacions tenien l'oportunitat d'intervenir en algun acte polític amb discurs propi, el protagonisme assolit es multiplicava. Tot plegat deixava empremta a les cròniques de la premsa escrita. El seu estudi permet, per tant, fer una valoració de la intensitat d'aquestes presències creuades, de quins actors feren una aposta més decidida per la participació externa i amb quins elements simbòlics o discursius.

En el cas de la premsa nacionalista basca, la majoria de les referències a la presència catalana a l'Aberri Eguna o a la del mateix nacionalisme basc a la Diada es troben al diari *Euzkadi* del PNB. També apareix alguna referència al setmanari ja esmentat, *Jagi-Jagi*, i al diari d'ANB *Tierra Vasca*.¹⁸ Pel que fa a les fonts de la premsa catalanista, les presències creuades apareixen a cròniques d'una varietat important de fonts. Les més destacables són *La Humanitat*, vinculat a Esquerra Republicana de Catalunya —de forma oficial a partir de 1933—; *L'Opinió*, també proper a ERC, però que acabarà representant l'escissió del Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra;¹⁹ *La Veu de Catalunya*, de la Lliga Regionalista; *La Publicitat*, d'Acció Catalana Republicana; *El Matí*, proper a Unió Democràtica de Catalunya, i finalment *Nosaltres Sols!*, portaveu del grup independentista homònim.²⁰ Tractant-se, totes aquestes, de fonts generades per actors d'alguna manera implicats en l'objecte d'aquest estudi, i per tant propenses al biaix, és necessari comptar amb altres referències de contrast. Les presències creuades tant a la Diada com a l'Aberri Eguna també es poden trobar a diaris com *El Liberal* i *La Gaceta del Norte*, en el cas basc, i a *La Vanguardia* i *Solidaridad Obrera*, en el cas català.²¹

Les participacions creuades a les diades nacionals basca i catalana durant la Segona República espanyola es donaren amb un complex i canviant rerefons polític. Cal distingir, i analitzar per separat, els cicles del bienni reformista (1931-1933) el bienni conservador (1933-1936) i del

¹⁵ Sobre Nosaltres Sols! no hi ha encara cap treball monogràfic, però sí la biografia del seu líder principal, Rubiralta i Casas, F. (2008). *Daniel Cardona i Civit (1890-1943): Una biografia política*. Afers.

¹⁶ Veure Duran, L. (2007). *Intel·ligència i caràcter: Palestra i la formació dels joves*. Afers.

¹⁷ Veure Balcells, A. i Samper, G. (1993). *L'escollisme català (1911-1978)*. Barcanova.

¹⁸ *Euzkadi* s'ha consultat a l'hemeroteca digital del portal web *Euskariana*, vinculat al Govern Basc; *Jagi-Jagi*, a la biblioteca digital *Lau Haizeetara*, de la Diputació Foral de Biscaia; *Tierra Vasca*, a l'arxiu de la Sabino Arana Fundazioa.

¹⁹ Sobre aquest veure Culla, J.B. (1977). *El catalanisme d'esquerra (1928-1936)*. Curial.

²⁰ Tant *La Humanitat* com *L'Opinió* s'han consultat a l'hemeroteca digital de la Fundació Josep Irla; *La Veu de Catalunya*, *La Publicitat* i *Nosaltres Sols!*, a l'Arxiu de Revistes Catalanes Antiques de la Biblioteca de Catalunya; *El Matí*, a l'hemeroteca digital de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

²¹ *El Liberal* i *La Gaceta del Norte* s'han triat per la seva important tirada durant la Segona República, així com per ser representatius dels dos corrents polítics rivals del nacionalisme basc durant aquest període: el socialisme liderat per Indalecio Prieto el primer, i el catolicisme monàrquic el segon. Ambdós s'han consultat a la biblioteca digital *Lau Haizeetara*. Veure Díaz Noci, J. (2012). Historia del periodismo vasco (1600-2010). *Mediatika. Cuadernos de Medios de Comunicación*, Eusko Ikaskuntza (13), 160-166. *La Vanguardia* i *Solidaridad Obrera* també s'han triat per la seva gran tirada i per la seva distància política respecte al nacionalisme català. *Solidaridad Obrera* s'ha consultat a l'hemeroteca digital de la Biblioteca Nacional d'Espanya.

Front Popular combinat amb la Guerra Civil fins a la darrera Diada abans de l'ofensiva final franquista contra Catalunya (1936-1938).

3. EL BIENNI REFORMISTA (1931-1933)

La primera edició de l'Onze de Setembre d'aquest període republicà fou la del 1931, cinc mesos després de la proclamació del nou règim. La participació del nacionalisme basc a la Diada, però, és anterior. En una data tan primerenca com 1897, el setmanari *Euskalduna*, publicà “la primera referència afectuosa [cap a la Diada] fora del Principat”.²² La publicació basca, en aquell moment en transició del foralisme al nacionalisme —encara no adherida al PNB dels germans Arana—, expressà la seva solidaritat amb la causa catalanista “para que ambos países vean pronto lucir en su cielo el sol de su perdida libertad.”²³ Un altre precedent important fou la participació de nacionalistes bascos a l'ofrena floral a Rafael Casanova durant l'edició de 1923, que acabà entre dures càrregues policials.²⁴ Els fets, incloent-hi el detall de la presència basca, els recordava durant la Segona República l'òrgan portaveu de l'organització independentista Nosaltres Sols!²⁵ Sembla, però, que la participació basca a les ofrenes a Casanova venia d'anys anteriors. A un discurs durant la Diada de 1932, Benigno Altube, coordinador del *batzoki* de Barcelona, assegurava haver realitzat l'ofrena “catorze vegades, dotze [...] sota la tirania monàrquica”.²⁶ Fins a aquell any, primera edició de l'*Aberri Eguna*, el nacionalisme basc no havia tingut una diada nacional clara que hagués pogut atreure algun tipus de presència nacionalista catalana continuada. Aquesta s'havia limitat a actes particulars, sovint xerrades o actes de perfil relativament baix, exceptuant la visita de Francesc Cambó el gener de 1917 en el context de la crisi política d'aquell any.²⁷

La participació del nacionalisme basc a la Diada del 1931 s'ha de situar en un context de grans contrastos pel que fa a la situació política a Catalunya i al País Basc. El clima polític català encara es trobava molt marcat pel sobtat triomf d'Esquerra Republicana i el ràpid accés al règim autonòmic provisional que havia col·locat Francesc Macià al capdavant de la nova Generalitat. El PNB, pensant que podria emprendre un camí similar, havia caigut en una “falsa analogia” que el deixà en un relatiu fora de joc polític.²⁸ Mentre Francesc Macià proclamava el 14 d'abril una República Catalana i tres dies després negociava la seva conversió en Generalitat provisional, el PNB dubtava i finalment intentava una assemblea d'alcaldes a Gernika que fou avortada *manu militari* pel nou règim republicà. ERC, que havia participat del Pacte de Sant Sebastià un any abans amb els republicans espanyols —aliança republicana a la qual s'acabarien sumant PSOE i UGT—, era ara un aliat preferent del Govern provisional a Madrid. Al PNB li

²² Anguera, P. (2008), *L'Onze de Setembre...*, op. cit., 47.

²³ *Euskalduna*, 19-9-1897, 7.

²⁴ Anguera, P. (2008), *L'Onze de Setembre...*, op. cit., 258-261.

²⁵ *Nosaltres Sols!*, 11-9-1932, 2.

²⁶ *La Humanitat*, 12-9-1932, 4; *La Publicitat*, 11-9-1932, 3. Altube apareix identificat com a coordinador del *Batzoki* de Barcelona a Medina, F.X. (2002). *Vascos en Barcelona...*, op. cit., 51.

²⁷ Dita visita va contribuir a la desestabilització del nacionalisme basc, polaritzat entre un sector moderat i un altre més ortodox i compromès amb l'ideari original del fundador, Sabino Arana. El segon va rebutjar l'acostament a Cambó i a la Lliga Regionalista, apostant —i eventualment liderant una escissió en aquest sentit— per un nacionalisme de caràcter independentista. Una altra visita nacionalista catalana al País Basc fou la xerrada del dirigent d'Acció Catalana Lluís Nicolau d'Olivera a Bilbao l'estiu de 1923. Veure De la Granja, J.L. (2000). Las alianzas políticas entre los nacionalismos periféricos en la España del siglo XX. *Studia Historica. Historia Contemporánea* (18), 154.

²⁸ Sallés, A. i Ucelay-Da Cal, E. (1985). L'analogia falsa... Op. cit.

pesava massa la seva enemistat històrica amb l'esquerra espanyola i la seva proximitat ideològica amb el tradicionalisme catòlic. Acció Nacionalista Basca, la seva escissió liberal, era massa feble per a poder decantar les balances polítiques. En paraules de Rafael Font i Ferran, qui fou secretari de Lluís Companys, el nacionalisme basc esdevingué —i encara ho era a mitjan 1933— “un tema particularment delicat”.²⁹

Al País Basc regnava el que s'ha descrit com a “clima de guerra civil”.³⁰ Les tensions resultants per les polítiques laïcistes de la República, així com pel rebuig de Madrid i la mateixa esquerra socialista i republicana al País Basc a un projecte d'Estatut impulsat pel PNB i el carlisme, donaren lloc a episodis de violència i repressió. Després de les eleccions constituents espanyoles de juny de 1931, el jove diputat del PNB José Antonio Aguirre va intentar una aliança parlamentària amb ERC, sense èxit.³¹ Tampoc van donar fruits els contactes que va mantenir amb el líder de la Lliga, Francesc Cambó.³² És per això que no estranya veure com, a la Diada del 1931, el nacionalisme basc anà al costat dels grups nacionalistes catalans crítics amb l'encaix autonomista acordat per Macià.³³

Una representació basca —de “fills d'aquell poble residents a Catalunya”—³⁴ participà a la desfilada davant les autoritats al costat de la delegació de la Unió Catalanista, portant una *ikurrina*, descrita a les cròniques catalanes com a “bandera basca”.³⁵ Fonts diverses assenyalen que la dita bandera fou “molt aplaudida”,³⁶ però només la revista homònima de l'agrupació independentista Nosaltres Sols! presentà la situació com un moment incòmode “[pels dirigents d'Esquerra, que] no sabien on posar els ulls quan passà la bandera basca, creuada amb la nostra senyera estelada”.³⁷ No hi ha constància que els nacionalistes bascos prenguessin la paraula a cap acte, però sí que van ser mencionats en dos discursos realitzats a l'acte unitari celebrat al Palau de Projeccions de Montjuïc. Davant representants de tot l'espectre polític catalanista —també hi parlaren representants d'ERC i de la Lliga—, Daniel Roig i Pruna, de la Unió Catalanista, saludà els bascos com a “companys d'esclavatge, demà de llibertat”, i Jaume Bofill i Mates, d'Acció Catalana Republicana, recordà “l'Onze de Setembre de 1923, en què Galícia, Bascònia i Catalunya estaven a punt de fer la triple aliança”.³⁸

El primer *Aberri Eguna*, celebrat el Diumenge de Resurrecció del 1932 a Bilbao, es plantejà com a una demostració de força del PNB. En clau interna, la primera edició de la diada nacional basca funcionà com a reafirmació dels sectors més ortodoxos del partit, poc còmodes amb l'aposta estratègica per l'autonomisme.³⁹ La nova diada nacional tingué un ressò considerable a

²⁹ La trista paradoxa del nacionalisme basc. *L'Opinió*, 14-5-1933, 5.

³⁰ De la Granja, J.L. (2008). *Nacionalismo y II República en el País Vasco...*, op. cit., 263-270.

³¹ *Euzkadi*, 16-7-1931, 1; *L'Opinió*, 16-7-1931, 4; *L'Opinió*, 18-7-1931, 5.

³² Aguirre, J.A. (1976). *Entre la libertad y la revolución, 1930-1935: La verdad de un lustro en el País Vasco*. Geu, 414-415. La manca d'entesa entre Aguirre i Cambó es mantindria durant tot el període republicà, veure Sallés, A. i Ucelay-Da Cal, E. (1985). La correspondència Aguirre-Cambó, 1931-1936: unes reflexions. A *Industrialización y nacionalismo: Análisis comparativo. Actas del I Coloquio Vasco-Catalán de Historia*. Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 471-500.

³³ Ucelay-Da Cal, E. (1978). La crisi dels nacionalistes radicals catalans (1931-1932). *Recerques: Història, Economia i Cultura* (8), 159-206.

³⁴ *El Matí*, 12-9-1931, 1.

³⁵ *La Publicitat*, 12-9-1931, 1. Veure també Anguera, P. (2008). *L'Onze de Setembre...*, op. cit., 279.

³⁶ És el cas de les publicacions de referència d'aquell moment tant d'ERC com de la Lliga, veure *L'Opinió*, 12-9-1931, 1; *La Veu de Catalunya*, 11-9-1931, ed. Vespre, 8; i també de *La Vanguardia*, 12-9-1931, 5. *Solidaridad Obrera* no va mencionar a la seva crònica la presència dels nacionalistes bascos; veure 12-9-1931, 7.

³⁷ Batecs. *Nosaltres Sols!*, 19-9-1931, 4. La connexió amb Nosaltres Sols! provenia dels anys de l'exili a França durant la dictadura de Primo de Rivera. En aquell context els nacionalistes bascos entaularen bones relacions amb el sector —ja crític amb Macià— liderat per Daniel Cardona, que després trencaria definitivament amb Estat Català per crear Nosaltres Sols! Veure Ugalde, A. i Ucelay-Da Cal, E. (2020). Una alianza en potencia en un contexto más amplio..., op. cit., 400-411.

³⁸ Anguera, P. (2008). *L'Onze de Setembre...*, op. cit., 280; *La Veu de Catalunya*, 12-9-1931, ed. Matí, 7; *La Publicitat*, 12-9-1931, 7.

³⁹ Veure De la Granja, J.L. (2006b). El culto a Sabino Arana..., op. cit., 65-116.

la premsa catalana, caracteritzada com a “bodas de oro del nacionalismo vasco” per *La Vanguardia*, com a “manifestació nacionalista” per *La Veu de Catalunya*, com a “concentració d'elements nacionalistes” per *La Publicitat* o directament com a “homenaje a la memoria de Sabino Arana” per *Solidaridad Obrera*.⁴⁰ Tant *L'Opinió* com *La Humanitat* varen caracteritzar correctament l'esdeveniment com a “dia de la pàtria” basca, i aquest darrer mitjà publicà una detallada nota explicativa del PNB sobre l'*Aberri Eguna* adreçada a la premsa internacional.⁴¹ Tot i el rerefons religiós de la diada nacional basca, la premsa del catalanisme d'esquerres, fermament laïcista, no va donar cap mostra d'hostilitat, ni cap al dia triat ni cap a la figura de Sabino Arana, ben conegut per la seva manca de sintonia amb el nacionalisme català.⁴²

Cap d'aquestes fonts parla de delegacions catalanes a les mobilitzacions celebrades a Bilbao el Diumenge de Resurrecció. El suport del nacionalisme català es limità als telegrams de Nosaltres Sols! —en coherència amb la complicitat mostrada a la Diada de 1931—, de la Joventut Catalanista de Solsona i també d'Unió Democràtica de Catalunya.⁴³ Però el fet que fins a Bilbao no hi anessin nacionalistes catalans no va impedir que l'*Aberri Eguna* arribés fins a Barcelona. El *batzoki* de la capital catalana organitzà la seva pròpia commemoració de la diada nacional basca, amb actes polítics, festes, exhibicions de música i dansa, i una missa a Santa Mònica. Fins i tot es va encendre una foguera a la muntanya de Sant Pere Màrtir, a imitació de les enceses a diversos cims del País Basc la nit abans de l'*Aberri Eguna*. Segons la crònica recollida a *El Matí*, a l'acte van parlar dos representants del nacionalisme català: Marc Aureli Vila, en nom de les Joventuts d'Esquerra Republicana-Estat Català (JEREC), i Manuel Thió, en nom d'UDC, qui presentà el seu partit com la força política “que s'hi troba més identificada [amb el nacionalisme basc]”. L'acte també aparegué a les cròniques més aviat positives de *L'Opinió* i de *La Humanitat*, sense incloure les intervencions de Vila ni Thió.⁴⁴

La Diada del 1932 va tenir lloc enmig de les celebracions per la recent aprovació de l'Estatut, prèviament retallat per les Corts espanyoles.⁴⁵ De nou, les cròniques de la premsa recullen la participació de bascos vinculats al *batzoki* de Barcelona, aquesta vegada al costat del líder d'Unió Democràtica de Catalunya, Manuel Carrasco i Formiguera.⁴⁶ En aquella ocasió la delegació basca sí que prengué la paraula, amb un discurs pronunciat per Benigno Altube en el mateix moment de l'ofrena, que segons fonts diverses “fou ovacionat, enmig de càlids visques”. També es cantà l'himne basc “Gernikako arbola”.⁴⁷ De nou, fonts diverses destaquen la positiva

⁴⁰ *La Vanguardia*, 29-3-1932, 22; *La Veu de Catalunya*, 28-3-1932, 5; *La Publicitat*, 27-3-1932, 1; *Solidaridad Obrera*, 29-3-1932, 3.

⁴¹ *L'Opinió*, 27-3-1932, 1, i 29-3-1932, 8; *La Humanitat*, 28-3-1932, 6-7.

⁴² Sobre les posicions de Sabino Arana respecte al nacionalisme català i la seva evolució, veure De la Granja, J.L. (2006a). *El antimaketismo: la visión de Sabino Arana sobre España y los españoles*. *Norba. Revista de Historia* (19), 197-200.

⁴³ *Euzkadi*, 29-3-1932, 6; *El Matí*, 27-3-1932, 1. L'adhesió de Nosaltres Sols! també apareix, junt amb la de la Joventut Catalanista de Solsona, a la revista d'un sol número editada expressament amb motiu de la primera diada nacional basca. Veure *Aberri Eguna. Berbizkunde Igandia 1932*. Euzko-Idazkaltza-Buruba, 91.

⁴⁴ *El Matí*, 29-3-1932, 18; *L'Opinió*, 29-3-1932, 8; *La Humanitat*, 28-3-1932, 6.

⁴⁵ La direcció del PNB representada per Luis Arana envià telegrams —publicats en el context de la Diada— felicitant Francesc Macià i Manuel Carrasco i Formiguera per l'Estatut; veure *Euzkadi*, 12-9-1932, 1. *La Vanguardia* publicava que també s'havien rebut telegrams “de todos los centros nacionalistas del País Vasco”; veure 13-9-1932, 7. Sobre Carrasco i Formiguera, veure Duran, L. (2014). El pensament nacionalista de Manuel Carrasco i Formiguera. Un cristià demòcrata per la República Catalana. *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (25), 351-388.

⁴⁶ Anguera, P. (2008). *L'Onze de Setembre...*, op. cit., 292. Carrasco i Formiguera “es felicità de la coincidència al peu del monument dels nacionalistes bascos i catalans. Expressà que els pobles que treballen per llurs llibertats propugnen ensems per la pau”, segons es recull a *La Humanitat*, 12-9-1932, 4.

⁴⁷ *La Veu de Catalunya*, 12-9-1932, ed. Vespre, 5. Coincideixen en aquest detall les cròniques recollides a *La Vanguardia*, 13-9-1932, 7 i a *La Humanitat*, 12-9-1932, 4. Aquesta darrera és la que menciona el detall de l'himne *Gernikako Arbola*. *Solidaridad Obrera* no publicà cap crònica de la Diada del 1932.

resposta del públic assistent a l'aparició de la delegació basca, que estigué acompanyada per delegacions de Galícia i de València.⁴⁸

L'*Aberri Eguna* del 1933 estigué molt més enfocat a la projecció exterior que la primera edició. La jornada es va publicitar sota el lema "Euzkadi-Europa", amb un cartell mostrant siluetes d'alguns dels principals monuments europeus.⁴⁹ El PNB va convidar representants nacionalistes catalans i gallecs, així com a Ewald Ammende, del Congrés de Nacionalitats Europees.⁵⁰

La delegació catalana estava encapçalada per Manuel Carrasco i Formiguera i Francesc Maspons i Anglès. El primer tenia una simpatia personal pel nacionalisme basc i, com a diputat a les Corts republicanes espanyoles, s'havia oposat a les retallades imposades al projecte original de l'Estatut, fet que li havia donat un cert prestigi entre els nacionalistes bascos.⁵¹ El segon havia viscut al País Basc, i a les eleccions de novembre del 1932 al nou Parlament català fou cap de llista pel Partit Nacionalista Català.⁵² El PNC, independentista i sorgit amb el suport, entre altres, de Nosaltres Sols!, havia col·laborat amb el *batzoki* de Barcelona i des dels seus inicis l'havia influït el PNB.⁵³

El viatge dels catalans fins a San Sebastià, seu d'aquella edició de la diada nacional basca, va estar carregat d'elements protocol·laris: rebudes formals per part de delegacions del PNB —incloent-hi la del president de la direcció guipuscoana del partit, Telesforo Monzón—,⁵⁴ rebudes oficials per part de les autoritats municipals de Villabona i Tolosa, decoracions d'espais amb banderes catalanes i basques, etc. Tant Carrasco i Formiguera com Maspons i Anglès es van poder dirigir al públic —començant amb algunes paraules en èuscar i català abans de passar al castellà— en l'acte central de l'*Aberri Eguna*.⁵⁵ Més enllà de la crònica positiva del diari nacionalista basc *Euzkadi*, la visita tingué un ressò considerable, com s'aprecia a les notícies aparegudes a mitjans catalans com ara *La Vanguardia*, *La Veu de Catalunya* i *La Humanitat*, o també a premsa basca fora de l'òrbita del PNB.⁵⁶ *La Publicitat*, d'Acció Catalana Republicana, prengué una posició més crítica, recollint que els ponents del "miting nacionalista de Sant Sebastià [...]

⁴⁸ *La Humanitat*, 12-9-1932, 4; *La Publicitat*, 11-9-1932, 3; *La Veu de Catalunya*, 12-9-1932, ed. Vespre, 5; *La Vanguardia*, 13-9-1932, 7; *El Matí*, 13-9-1932, 1.

⁴⁹ El cartell de 1933 es va reeditar per l'edició de 1968 amb modificacions mínimes. Es pot trobar a "Aberri Eguna", *Auñamendi Eusko Entziklopedia*, disponible a <https://aunamendi.eusko-ikaskuntza.eus/es/aberri-eguna/ar-6047/fotos/> [consultat el 25-7-2022].

⁵⁰ Aquesta organització comptava amb la participació de nacionalistes catalans i aplegava a nacionalistes de les minories alemanyes, jueves, hongareses i eslaves entre altres. Veure Núñez Seixas, X.M. (2020). ¿Patriotas del mundo, uníos! Nacionalistas subestatales, exiliados antifascistas e internacionalismo en la Europa de entreguerras. A Ucelay-Da Cal, E.; Núñez Seixas, X.M. i González i Vilalta, A. (Eds.). *Patrias diversas, ¿misma lucha?: Alianzas transnacionalistas en el mundo de entreguerras (1912-1939)*. Bellaterra, 88-89; Núñez Seixas, X.M. (1995). ¿Protodiplomacia exterior o ilusiones ópticas? El nacionalismo vasco, el contexto internacional y el Congreso de Nacionalidades Europeas. *Cuadernos de Sección. Historia-Geografía. Eusko Ikaskuntza* (23), 243-275.

⁵¹ Carrasco i Formiguera era, segons el testimoni de Jesús Altube, fill del coordinador del *Batzoki* de Barcelona: "[...] muy asiduo del Batzoki y por lo mismo muy conocido por todos". Veure Madina, F.X. (2002). *Vascos en Barcelona...*, op. cit., 51. Veure també *Jagi-Jagi*, 17-9-1932, 4 i 8.

⁵² Maspons i Anglès havia exercit de catedràtic de Dret a la Universitat d'Oñati, a Guipúscoa, entre els anys 1896 i 1897. Veure García Izquierdo, J.M. (2016). *Francesc Maspons i Anglès: Polític, jurista, periodista (1872-1966)* [Tesi doctoral, Universitat Ramon Llull].

⁵³ Veure *La Nació Catalana*, 16-8-1932, 3; 16-11-1932, 1; 23-11-1932, 1. També Rubiralta, Op. cit., 45 i 164.

⁵⁴ De fet, Ucelay-Da Cal atribueix a aquest dirigent nacionalista basc tot el projecte de la participació catalana a l'*Aberri Eguna*, que hauria gestionat durant una estada prèvia a Barcelona. Veure Ucelay-Da Cal, E. (1987). Política de fuera, política casera..., op. cit., 88.

⁵⁵ *Euzkadi*, 16-4-1932, 1-2.

⁵⁶ Veure *La Vanguardia*, 17-4-1933, 24; *La Veu de Catalunya*, 16-4-1933, 11; *La Humanitat*, 15-4-1933, 2 i 17-4-1933, 7; *Tierra Vasca*, 16-4-1933, 1; *La Gaceta del Norte*, 16-4-1933, 7 i 17-4-1933, 4; *El Liberal*, 16-4-1932, 6. Una excepció notable fou *L'Opinió*, que no en va publicar cap crònica. Tampoc *Solidaridad Obrera*.

s'expressaren en tons radicals, i arribaren a dir que la República seguia el mateix camí que la Monarquia [...]”.⁵⁷

El darrer Onze de Setembre del bienni reformista arribà només quatre dies després de la dimissió de Manuel Azaña, fet que donarà pas a la formació del primer Govern republicà d'Alejandro Lerroux el dia posterior a la Diada. És, per tant, un context de transició, però encara marcat per la manca d'entesa entre el PNB i els principals partits nacionalistes catalans. Només un mes abans de la Diada, havia passat per Catalunya el darrer tram de l'anomenat “viatge triangular”: un recorregut per Galícia, País Basc i Catalunya de representants dels tres respectius moviments nacionals. L'objectiu era la creació d'una aliança política, amb el nom GalEuzCa, que no es va arribar a materialitzar, en gran part per la manca de compromís d'ERC i la Lliga. Esquerra mantenia reticències a un acostament al nacionalisme basc, que encara percebia com a massa reaccionari, en un context en el qual encara es mantenia al poder el darrer govern d'Azaña, amb Lluís Companys com a ministre de Marina.⁵⁸ Malgrat això, l'edició del 1933 va veure un cert salt qualitatiu en la participació del nacionalisme basc a la Diada, ja que el PNB estigué representat pel jove diputat José Antonio Aguirre, que es desplaçà fins a Barcelona. Aguirre, acompanyat de representants del *batzoki* de Barcelona i la seva secció femenina, realitzà l'ofrena a Casanova i pronuncià un discurs al Fossar de les Moreres.⁵⁹ El representant basc, presentat pel diputat al Parlament català per ERC Miquel Guinart i Castellà, “saludà en la seva llengua nadiua als presents i després en llengua espanyola desitjà una total alliberació a totes les pàtries irredents”.⁶⁰ Segons *La Publicitat*, va rebre “una de les ovacions més càlides”.⁶¹ La seva intervenció, però, no obtingué el ressò mediàtic de la participació basca a les dues edicions anteriors de la Diada.⁶²

4. EL BIENNI CONSERVADOR (1933-1936)

Els resultats de les eleccions generals espanyoles de novembre del 1933 marcaren un canvi de cicle polític amb implicacions noves pels nacionalistes bascos i catalans. L'anomenat “bienni conservador” estigué marcat pel gir recentralitzador augurat per l'arribada al poder d'Alejandro Lerroux, històric oponent del catalanisme, condicionat pels vots de la CEDA. El canvi a Madrid propicià un nou acostament entre els dos actors dominants dels nacionalismes basc i català, el PNB i ERC.

⁵⁷ *La Publicitat*, 18-4-1933, 5.

⁵⁸ Sobre l'aliança GalEuzCa de 1933, el desenvolupament del viatge triangular i els motius del seu fracàs, veure Hervalejo Sánchez, P.A. (2021). Building the stateless nation..., *op. cit.*, 238-252; De la Granja, J.L. (1989). La alianza de los nacionalismos periféricos en la II República: Galeuzca. A *Actas Congreso Castelao*, Santiago de Compostela, 321-347. Per una visió del concepte al llarg de tot el segle XX, veure també Estévez, X. (2008). *Galeuzca: La rebelión de la periferia (1923-1998)*. Entinema; Castells, V. (2008). *Galeusca: Un ideal compartit*. Rafael Dalmau.

⁵⁹ Anguera, P. (2008). *L'Onze de Setembre...*, *op. cit.*, 316.

⁶⁰ *L'Opinió*, 12-9-1933, 6. El gest d'Aguirre començant la seva intervenció en llengua basca es pot considerar un exemple d'“intercanvi lingüístic”, un element simbòlic descrit a Hervalejo Sánchez, P.A. (2021). Building the stateless nation..., *op. cit.*, 248 com a un “ús simbòlic de llengües no dominants durant interaccions entre moviments nacionalistes”.

⁶¹ *La Publicitat*, 12-9-1931, 1.

⁶² A més de no aparèixer a la crònica de *La Vanguardia*, resulta estrany que tampoc se'n fa cap mena de referència a la crònica d'*Euzkadi*, el diari del mateix PNB. Veure *La Vanguardia*, 12-9-1933, 4; *Euzkadi*, 12-9-1933, 5. *Solidaridad Obrera* tampoc en va fer menció.

Al llarg de 1934, les tensions amb Madrid es materialitzarien en dues disputes polítiques de primer ordre: la Llei de Contractes de Conreu a Catalunya i l'Estatut del Vi al País Basc. En el primer cas, fou el Tribunal de Garanties Constitucionals republicà —a instàncies dels terratinents representats per l'Institut Agrícola de Sant Isidre— el que bloquejà un intent per part de la Generalitat de reformar la situació dels *rabassaires* i altres petits propietaris al camp català. En el cas de l'Estatut del Vi, fou el Ministeri d'Hisenda el que volgué desgravar els impostos sobre aquesta beguda, contravenint l'autonomia fiscal dels municipis bascos d'acord amb el concert econòmic.⁶³ Ambdós conflictes obriren importants cicles de mobilització i confrontació institucional en què es van donar episodis de cooperació entre nacionalistes bascos i catalans. Els primers s'uniren als diputats d'Esquerra Republicana en la seva retirada del Parlament espanyol el juny de 1934. Els segons enviaren representants a donar suport i exercir d'observadors a una assemblea —prohibida pel Govern espanyol— de representants dels municipis bascos convocada com a acte de desobediència massiva en defensa de l'autonomia fiscal.

La presència del nacionalisme català a l'*Aberri Eguna* de 1934, celebrat a Vitòria, fou molt limitada i contrastà amb el relatiu protagonisme del nacionalisme basc a la Diada uns mesos després. El suport explícit catalanista a l'*Aberri Eguna* es reduí als telegrams de suport d'Unió Democràtica de Catalunya, del seu líder, Carrasco i Formiguera, i dels Minyons de Muntanya i altres entitats excursionistes.⁶⁴ Darrere aquestes es trobava la figura de Josep Maria Batista i Roca,⁶⁵ independentista i organitzador clau del viatge GalEuzCa l'any anterior. El que sembla segur és que no hi hagué cap presència catalanista a la diada nacional basca del 1934, i no en fa menció cap crònica.⁶⁶ De fet, pel que fa a la premsa més propera a ERC, ni *L'Opinió* ni *La Humanitat* feren cap mena de comentari sobre l'*Aberri Eguna*. Tampoc aparegué a *La Publicitat*. Malgrat això, el cert és que el clima entre Esquerra i el PNB havia millorat notablement. S'ha de tenir en compte que pocs dies després de l'*Aberri Eguna*, en el context dels debats a les Corts espanyoles sobre el projecte d'Estatut basc, els diputats d'ambdós partits es donaren suport. Les cròniques dels diaris propers a ERC i articles d'intel·lectuals com Antoni Rovira i Virgili mostren una actitud ja inequívocament positiva envers el nacionalisme basc i el seu líder parlamentari, José Antonio Aguirre.⁶⁷

L'Onze de Setembre del 1934 arribà després d'un estiu calent, durant els que la direcció navarresa del Partit Nacionalista Basc descrivia com a “momentos críticos para Catalunya y Euzkadi”.⁶⁸ El PNB envià una delegació a Barcelona liderada per Federico Zabala, que agraí el suport mostrat pels representants nacionalistes catalans que l'agost havien visitat el País Basc en solidaritat amb el moviment dels municipis oposat a l'Estatut del Vi. El diari d'ERC, *La Humanitat*, escenificà la nova proximitat amb els nacionalistes bascos posant una fotografia on apareixia

⁶³ En el cas català, també tingué un lògic paper decisiu al conflicte el sindicat agrícola de la Unió de Rabassaires, que havia estat molt proper a ERC, però havia anat virant més cap a l'esquerra política. En el cas basc, es mobilitzaren ajuntaments d'una gran part de l'espectre polític, ja que la mesura afectava fonts de finançament clau per a la majoria dels municipis. Veure Gavarró i Rodríguez, M. (2019). Les polítiques progressistes de la Generalitat republicana. *Eines* (36), 90-92; De la Granja, J.L. (2008). *Nacionalismo y II República...*, op. cit., 503-504.

⁶⁴ *Euzkadi*, 3-4-1934, 5.

⁶⁵ Sobre el paper de Batista i Roca, veure el recent treball Porta i Capdevila, F.J. (2023). Batista Roca i la Galeusca (1932-1934). A Arnabat, R.; Moruno Moyano, C. (Coords.). *De la primavera de las naciones a la guerra fría (1917-1947)*. Sílex, 179-192.

⁶⁶ *La Veu de Catalunya*, 3-4-1934, 17; *La Vanguardia*, 3-4-1934, 26; *El Liberal*, 3-4-1934, 4; *La Gaceta del Norte*, 3-4-1934, 10; *Euzkadi*, 3-4-1934.

⁶⁷ *La Humanitat*, 6-4-1934, 1. Veure els articles d'A. Rovira i Virgili, “Els falsos amics”, *La Humanitat*, 7-4-1933, 1, i de J. Quero Molares, “A la lluita, bascos!”, *L'Opinió*, 8-4-1934, 1.

⁶⁸ Així s'expressava aquest òrgan, el Napar Buru Batzar, en un telegrama enviat a la Generalitat amb motiu de la Diada. Veure *Euzkadi*, 13-9-1934, 8.

una *ikurrina* a la seva portada del dia següent a la Diada.⁶⁹ Zabala realitzà les habituals ofrenes florals, acompanyat per la música de l'himne “Euzko Abendaren Ereserkija”, davant la rebuda “entusiasta” del públic assistent.⁷⁰ La delegació del PNB també va participar en un acte a la seu central d'Unió Democràtica de Catalunya.⁷¹

A Barcelona també es desplaçà un segon grup de nacionalistes bascos. A mitjans de 1934, un sector provinent de les agrupacions de muntanya properes al PNB trencà amb el partit per la seva estratègia autonomista, agrupant-se entorn del setmanari *Jagi-Jagi* i el seu líder, Eli Gallastegi. Àngel Agirretxe i Cándido Arregi participaren en l'ofrena floral al monument de Casanova en nom de la Federació de Muntanyencs escindida del PNB, rebuts per Roig i Pruna, de la Unió Catalanista, i per Daniel Cardona, de Nosaltres Sols! Francisco Gaztañaga, nacionalista basc també allunyat de la disciplina del PNB i antic contacte a l'exili d'Estat Català durant la dictadura de Primo de Rivera, participà amb un discurs a l'acte que Nosaltres Sols! organitzà el dia anterior a la Diada.⁷²

La presència de les delegacions nacionalistes basques a Barcelona va coincidir amb una campanya de “solidaritat amb Euscadi [sic]”, consistent en una recollida de targetes signades, impulsada per l'entitat juvenil Palestra. Segons *La Publicitat*, s'aconseguien més de 25.000 d'aquestes targetes, i s'anunciava que després serien portades al País Basc per una expedició organitzada per la mateixa entitat juvenil.⁷³

Menys d'un mes després de l'Onze de Setembre, esclatava la crisi d'octubre de 1934. El Partit Nacionalista Basc i Esquerra Republicana prengueren camins gairebé oposats davant la revolta, que es plantejava com a resposta a l'entrada al Govern espanyol de tres ministres de la CEDA. Liderada arreu de l'Estat pel PSOE i la UGT, i plantejada com a vaga general revolucionària, difícilment podia atreure el PNB, que no participà de la seva organització i manà a les seves bases que s'hi mantinguessin al marge. Així va ser, exceptuant alguns casos localitzats. Diferent fou la situació a Catalunya, on la Generalitat liderada per Lluís Companys se sumà al moviment, proclamant l'Estat Català de la República Federal espanyola durant els coneguts com a “fets del sis d'octubre”. La derrota de la insurrecció arreu donà pas a una onada repressiva amb efectes que s'allargaren pràcticament fins a la victòria electoral del Front Popular el febrer de 1936. Malgrat el seu paper extremadament limitat als fets, les detencions, els empresonaments i els tancaments de diaris també afectaren el nacionalisme basc.⁷⁴ En aquest nou context repressiu, les edicions de la Diada i de l'*Aberri Eguna* del 1935 quedaren pertorbades per prohibicions que

⁶⁹ *La Humanitat*, 12-9-1934, 1. Una *ikurrina* també va presidir un acte d'Estat Català —integrat llavors a Esquerra Republicana— al barri de Gràcia. Veure Anguera, P. (2008). *L'Onze de Setembre...*, op. cit., 330.

⁷⁰ Mitjans de divers signe polític coincidiren amb els seus comentaris sobre la rebuda positiva a la delegació basca. Veure *La Humanitat*, 12-9-1934, 5; *La Vanguardia*, 12-9-1934, 4; *La Veu de Catalunya*, 12-9-1934, ed. Matí, 8; *La Publicitat*, 12-9-1934, 6. La presència de Zabala també fou comentada, de forma més asèptica, per *La Gaceta del Norte*, veure 12-9-1934, 4. Curiosament, només el diari del mateix PNB no anomenà Zabala a la seva crònica; veure *Euzkadi*, 12-9-1934, 5. *Solidaridad Obrera* es va limitar a publicar un article crític sobre la Diada, però cap crònica; veure 12-9-1934, 1. Sobre l'himne *Euzko Abendaren Ereserkija*, escrit per Sabino Arana, cal tenir en compte que tenia unes connotacions més inequívocament nacionalistes i vinculades al PNB que no la popular cançó *Gernikako Arbola*, del poeta José María Iparraguirre, que havia sonat a passades edicions de la Diada. Veure Arrieta Alberdi, L. (2012). *Himno Euzko Abendaren Ereserkia*. A *Diccionario ilustrado de símbolos del nacionalismo vasco*. Tecnos, 482-492.

⁷¹ *La Vanguardia*, 12-9-1934, 6.

⁷² *Jagi-Jagi*, 15-9-1934, 7; *Nosaltres Sols!*, 15-9-1934, 1 i 4; Anguera, P. (2008). *L'Onze de Setembre...*, op. cit., 330-334. Sobre Gaztañaga veure De la Granja, J.L. (2008). *Nacionalismo y II República...*, op. cit., 15. *La Vanguardia* també va incloure l'ofrena d'Arregi i Agirretxe a la seva crònica, però va confondre el primer amb el diputat del PNB José Antonio Aguirre. Veure *La Vanguardia*, 12-9-1934, 5.

⁷³ *La Publicitat*, 11-9-1934, 3; 12-9-1934, 3.

⁷⁴ De fet, el PNB demanà a Esquerra Republicana que no es sumés a la revolta. Veure De la Granja, J.L. (2008). *Nacionalismo y II República...*, op. cit., 521.

dificultaren la participació. La situació no tornaria a canviar fins al nou cicle polític inaugurat per la victòria del Front Popular a les eleccions de febrer de 1936.

La diada nacional basca del 1935 tingué lloc a Pamplona, però els entrebancs de les autoritats impossibilitaren la seva celebració el Diumenge de Resurrecció, i l'esdeveniment es va anar posposant fins al 30 de juny. Els actes prengueren el nom oficial d'*Euzkadi-Eguna*, i es desenvoluparen amb limitacions, com ara la de no portar banderes.⁷⁵ El ressò de l'esdeveniment a la premsa mostra un patró molt similar al de l'*Aberri Eguna* de l'any anterior. Cap crònica feu referència a la presència de delegacions nacionalistes catalanes.⁷⁶ Una vegada més, fou Unió Democràtica de Catalunya qui envià, en forma de telegrama, el seu suport a l'acte i protestà per les dificultats imposades a la seva organització. El partit català, amb el seu habitual entusiasme, feia seu el lema històric del PNB, proclamant "Visca Jel!".⁷⁷ ERC no es va pronunciar, però el seu diari *La Humanitat* es va fer ressò de l'*Aberri Eguna*, publicant una crònica positiva dels actes celebrats a Pamplona.⁷⁸

L'edició de 1935 de l'Onze de Setembre també es va desenvolupar sota el marcatge de les autoritats, que varen prohibir les mobilitzacions i limitar l'esdeveniment a una silenciosa ofrena floral. El Govern català, amb Lluís Companys al capdavant, continuava empresonat i l'autonomia, suspesa. Les cròniques de premsa d'aquell any, algunes de les quals detallaren quins partits participaren de l'ofrena silenciosa al monument de Casanova, no mencionen cap mena de presència de delegacions basques. Tenint en compte els precedents, no és inversemblant pensar que, entre els milers de corones dipositades, n'hi hagués alguna en nom del *batzoki* de Barcelona, però cap de les fonts consultades per aquest treball en fa menció.⁷⁹

5. EL FRONT POPULAR, LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA I L'EXILI BASC A BARCELONA (1936-1938)

La victòria del Front Popular a les eleccions generals de febrer de 1936 tornà a capgirar el panorama polític estatal, en un context de creixent inestabilitat i polarització que donà pas al cop d'Estat de juliol i a la guerra, que s'allargà fins al març del 1939. El primer *Aberri Eguna* d'aquest nou cicle, però, va tenir lloc abans de l'esclat del conflicte bèl·lic. La diada nacional basca del 1936 arribà en un context d'acostament entre el Partit Nacionalista Basc i l'esquerra espanyola. El PNB i el PSOE basc, liderat per Indalecio Prieto, es mostraven disposats a treballar per a fer realitat l'esperada autonomia basca. Esquerra Republicana actuà com a autèntic pont entre els dos agents, i la nova entesa s'escenificà amb un potent acte el 14 d'abril del 1936: la solemne inauguració d'un carrer dedicat a Francesc Macià a Bilbao.⁸⁰

⁷⁵ *Euzkadi*, 30-6-1935, 3.

⁷⁶ *La Vanguardia*, 2-7-1935, 28; *La Veu de Catalunya*, 2-7-1935, 16; *La Gaceta del Norte*, 2-7-1935, 2; *El Liberal*, 30-6-1935, 4 i 1-7-1935, 4; *Euzkadi*, 30-6-1935 i 2-7-1935.

⁷⁷ Telegramas recibidos en Iruña. *Euzkadi*, 18-6-1935, 1. Sobre les implicacions del lema JEL —acrònim de *Jaungoikoa eta Lege Zaharra*, o "Déu i Llei Vella"—, veure De la Granja, J.L. (2012). Lema Jel. A *Diccionario ilustrado de símbolos del nacionalismo vasco*. Tecnos, 593-608.

⁷⁸ *La Humanitat*, 2-7-1935, 7.

⁷⁹ *La Humanitat*, 11-9-1935, 1 i 12-9-1935, 1; *La Vanguardia*, 12-9-1935, 6; *La Veu de Catalunya*, 11-9-1935, 12 i 12-9-1935, 9; *La Publicitat*, 11-9-1935, 1 i 12-9-1935, 1; *La Gaceta del Norte*, 12-9-1935, 3; *Solidaridad Obrera*, 12-9-1935, 1; *El Liberal*, 11-9-1935, 3; *Euzkadi*, 11-9-1935, 5 i 12-9-1935, 2; veure també Anguera, P. (2008). *L'Onze de Setembre...*, op. cit., 354-355.

⁸⁰ La visita de los catalanes a nuestra villa. *Euzkadi*, 14-4-1936, 1-2; El homenaje de Bilbao a la tumba de Macià. *Euzkadi*, 15-4-1936, 1 i 3; Homenaje de Bilbao a la memoria de Francesc Macià. *Euzkadi*, 15-4-1936, 7-8.

L'Aberri Eguna d'aquell any, que s'hauria d'haver celebrat dos dies abans de l'acte a Bilbao, es va retardar fins al 30 de maig. Tot i que la direcció del PNB, l'Euzkadi Buru Batzar, justificà el retard per l'esforç dedicat a les eleccions recents,⁸¹ és possible que el canvi de data vingués en part motivat per la proximitat amb l'homenatge a Macià. En qualsevol cas, la diada nacional basca d'aquell any es celebrà de manera descentralitzada a tots els municipis on el PNB tenia capacitat per organitzar algun tipus d'acte, i per tant no generà les habituals imatges de grans masses al carrer.⁸² L'Aberri Eguna passà prou desapercebut a la premsa catalana, sense cap menció a *La Humanitat*, *La Publicitat*, *La Vanguardia*, *La Veu de Catalunya* ni *Solidaridad Obrera*. Unió Democràtica de Catalunya envià una nota d'adhesió, que sortí publicada a *Euzkadi*.⁸³ Per al diari d'ERC, en aquell moment tenia més interès el procés parlamentari cap a l'autonomia basca, que havia donat lloc a la creació d'un "Comitè Català Pro Estatut Basc" organitzador d'una conferència a Barcelona.⁸⁴

Amb el fracàs parcial del cop d'Estat contra la República i el començament de la Guerra Civil espanyola, la decisió del PNB d'apostar pel bàndol republicà l'acostà més a ERC. Físicament, però, Catalunya i el País Basc —la part encara lleial a la República— quedaren separats per una àmplia zona controlada pels generals insurrectes. Tot i el seu suport al règim republicà, el PNB prioritzà inicialment la consecució de l'autogovern a la intervenció militar activa. El setembre de 1936 els líders del partit es trobaven plenament centrats en les negociacions de l'Estatut d'Autonomia, que no finalitzarien fins al mes següent.⁸⁵ Donades les circumstàncies, sembla que la participació en la Diada de 1936 no fou una prioritat pel nacionalisme basc, ni era probablement gaire factible. La guerra també tingué conseqüències per a la comunitat nacionalista basca resident a Barcelona, que habitualment havia desenvolupat un paper clau en la presència a l'Onze de Setembre, provocant el tancament del *batzoki*.⁸⁶

Les fonts de premsa⁸⁷ descriuen una Diada militaritzada, organitzada sota el paraigua de l'autoritat *de facto* a Catalunya, el Comitè Central de Milícies Antifeixistes, i presidida per l'autoritat *de jure*, la Generalitat. El nacionalisme basc hi tingué una presència circumstancial: al costat de les habituals entitats, agafà protagonisme una gran desfilada de milícies de divers signe polític, entre les quals un grup "[d']heroics defensors d'Irún, amb la bandera d'Euzkadi [sic]".⁸⁸ Així, entre aquests milicians provinents del front d'Irún, hi havia nacionalistes bascos que participaren de la desfilada.⁸⁹ Sembla que, després de la caiguda d'aquest front, una part important

⁸¹ Aberri-Eguna. *Euzkadi*, 12-4-1936, 1.

⁸² *Euzkadi*, 30-5-1936, 1.

⁸³ *Euzkadi*, 2-6-1936, 11.

⁸⁴ Conferència sobre l'Estatut Basc. *La Humanitat*, 31-5-1936, 8; Pro Estatuto Vasco. *Euzkadi*, 2-6-1936, 5. Lligat a aquest Comitè Català Pro Estatut Basc estaria Domènec Latorre, del centre social proper a ERC Pàtria Nova, qui segons Ucelay-Da Cal era un dels principals responsables de les activitats en suport al nacionalisme basc a Catalunya, incloent-hi un homenatge a Sabino Arana celebrat el mateix dia de la inauguració del carrer dedicat a Francesc Macià a Bilbao. Veure Política de fuera..., *op. cit.*, 93.

⁸⁵ De la Granja, J.L. (2007). *El oasis vasco: El nacimiento de Euzkadi en la República y la Guerra Civil*. Tecnos, 381-383.

⁸⁶ Madina, F.X. (2002). *Vascos en Barcelona...*, *op. cit.*, 52.

⁸⁷ Cal tenir en compte que en aquest moment es produeix un marcat gir editorial cap a l'esquerra a causa de les requisicions de premsa que tingueren lloc després de la derrota del cop d'estat de juliol del 1936. Així, *La Vanguardia* passà a estar sota control de la Generalitat i *La Veu de Catalunya* entrà a l'òrbita de la CNT. Aquesta segona deixà de sortir el gener del 1937. Veure Figueres, J.M. (1997). Apropiacions de premsa a Catalunya durant la Guerra Civil. *Anàlisi* (20), 85-123.

⁸⁸ *La Humanitat*, 12-9-1936, 5. Veure també *La Vanguardia*, 12-9-1936, 2; *Diari de Barcelona*, 12-9-1936, 6. *La Veu de Catalunya* atribueix erròniament el gest amb la bandera basca al cap de la centúria Panxo Villa, una unitat de milicians de la CNT; veure 12-9-1936, 5.

⁸⁹ Un anunci al *Diari de Barcelona* en nom del "Comitè responsable dels milicians d'Irún" els instava a presentar-se a les instal·lacions de diferents milícies catalanes, separant-los per adscripció política, i emplaçant de forma específica a "nacionalistes bascos, solidaris i mendigoxals" a presentar-se a la caserna de milícies d'Estat Català. Veure *Diari de Barcelona*, 11-9-1936, 6. Val la pena assenyalar que *La Publicitat*, el mateix dia de la diada, publicava una notícia on afirmava de forma exagerada que "el 70% dels milicians de San Sebastián són nacionalistes bascos", veure 11-9-1936, 1. Per una visió més real del pes del PNB

dels seus combatents acabà a Barcelona i formà, amb milicians catalans del PSUC i la UGT, una “columna basco-catalana” que s’incorporà als combats de Madrid aquella tardor.⁹⁰ L’aparició d’aquests *gudaris* amb la bandera nacional basca a Barcelona per la Diada de 1936 fou, tal com ja s’ha apuntat, bàsicament circumstancial. El seu ressò es va limitar fonamentalment a la premsa catalana, i ni tan sols va aparèixer a la crònica del diari nacionalista basc *Euzkadi*.⁹¹

A finals de setembre de 1936, amb l’ocupació franquista de Guipúscoa, arribaren a Catalunya les primeres onades de refugiats bascos, i el seu nombre va anar augmentant al llarg de 1937. El Govern basc havia anat establint una infraestructura pròpia a Catalunya: primer un Secretariat Basc i després una Delegació General d’Euzkadi a Catalunya, presidida per Manuel Irujo, del PNB, i a partir de maig de 1937 per Luis Areitioaurtena, d’ANB.⁹²

L’edició de 1937 de la diada nacional basca recuperà la seva data oficial, el Diumenge de Resurrecció. Tingué un perfil relativament baix, amb celebracions tant a Bilbao com als fronts de combat, i arribà pocs dies abans de l’inici de l’ofensiva franquista contra Biscaia. El *Diari de Barcelona*, *Solidaridad Obrera* i *La Publicitat* no en van publicar cap notícia, i *La Humanitat* volgué destacar la celebració amb normalitat de la Setmana Santa a la zona republicana basca, “[saludant] el poble basc en aquests dies de fervor religiós”, però sense mencionar la diada nacional.⁹³ Aquell any l’*Aberri Eguna* deixà de ser patrimoni exclusiu del PNB, ja que Acció Nacionalista Basca va sumar-se per primera vegada als actes patriòtics.⁹⁴ La dimensió catalana de la diada nacional basca del 1937 tingué dos vessants. D’una banda, l’enviament de telegrams de suport, amb l’habitual missatge d’Unió Democràtica de Catalunya i, per primera vegada, un altre en nom de Lluís Companys. El president de la Generalitat s’expressà curt i clar: “Con motivo de la celebración del ‘Dia de la Patria’ vasca, envío mi salutación más efusiva al pueblo de Euzkadi, a su Gobierno y a su Presidente”. D’altra banda, l’*Aberri Eguna* també se celebrà a Barcelona, amb un esdeveniment a la seu de la Delegació del Govern Basc a Catalunya, situada al carrer de Pi i Margall, on prengué la paraula Santiago Doñabeitia.⁹⁵

Amb el llançament de l’ofensiva del general Mola sobre el front de Biscaia, poc després d’aquest *Aberri Eguna*, s’organitzà a Catalunya una campanya solidària amb una Setmana Pro-Euzkadi. Aquesta pretenia donar suport econòmic i polític a la defensa del front basc, exigint alhora una ofensiva de suport al front d’Aragó.⁹⁶ Després de les grans evacuacions de maig i juny de 1937, i de les successives caigudes de Biscaia, Santander i Astúries, un nombre molt més gran —els informes de l’època els xifren entre 80.000 i 100.000— de refugiats bas-

a les milícies, veure Barruso, P. (2006). *Verano y revolución: La Guerra Civil en Gipuzkoa (julio-septiembre de 1936)*. Hiria. D’altra banda, també s’ha de tenir en compte l’ús documentat de la *ikurrina* per part de milicians comunistes. Veure Núñez Seixas, X.M. (2006). ¡Fuera el invasor!: *Nacionalismos y movilización bélica durante la Guerra Civil española (1936-1939)*. Marcial Pons, 362.
⁹⁰ Gascón Ricao, A. (2012). Unidades vasco-catalanas en la Guerra Civil española. Sociedad Benéfica de Historiadores Aficionados y Creadores, 6-7.

⁹¹ Veure *Euzkadi*, 11-9-1936, 5. Tampoc apareix a les cròniques d’*El Liberal*, 12-9-1936, 8, ni de *La Gaceta del Norte*, 12-9-1936, 4.

⁹² Mees, L. (2008). Tan lejos, tan cerca..., *op. cit.*, 567-568.

⁹³ *La Humanitat*, 30-3-1937, 4.

⁹⁴ De la Granja, J.L. (2006b). El culto a Sabino Arana..., *op. cit.*, 95 i 108.

⁹⁵ La cita del telegrama enviat per Companys i la crònica de l’acte a Barcelona apareixen a *La Vanguardia*, 30-3-1937, 2. Els telegrams també es mencionen a *Euzkadi*, 30-3-1937, 8 i *El Liberal*, 30-3-1937, 2. La premsa d’Acció Nacionalista Basca, en assenyalar el suport del partit a l’*Aberri Eguna*, no mencionà els telegrams de suport arribats de Catalunya; veure *Tierra Vasca*, 30-3-1937, 4.

⁹⁶ La campanya comptà amb la participació d’Estat Català, ERC, el PSUC i l’UGT i consistí en una àmplia varietat d’actes amb participació massiva: manifestacions, esdeveniments esportius, desfilades militars i representacions teatrals. Veure Medina, F.X. i Bou, J. (2000). ¡Cada día, catalanes, acordaos de Euzkadi! La Semana Pro-Euzkadi. *Sancho el Sabio: Revista de Cultura e Investigación Vasca* (13), 141-148.

cos acabà a Catalunya via França.⁹⁷ L'Executiu basc presidit per Aguirre, però, no es traslladà de forma oficial a Barcelona fins a l'octubre del mateix any, un mes després de la Diada.

La participació basca en l'Onze de Setembre del 1937 fou la primera a adoptar un caire institucional. La delegació d'Euzkadi present a Barcelona participà a l'habitual desfilada amb la *ikurrina* acompanyada d'himnes nacionalistes bascos.⁹⁸ Aquesta Diada no comptà amb cap crònica d'*Euzkadi*, que es va continuar editant a Catalunya després de la caiguda del front basc, però no es va posar en marxa fins al desembre d'aquell any.⁹⁹ Tampoc aparegué a altres importants publicacions basques, com ara *El Liberal*, ja desaparegut, o *La Gaceta del Norte*, ja en mans de les autoritats franquistes. El periòdic de la comunitat basca exiliada a Catalunya, *Euzkadi en Catalunya*, proclamava que “los vascos demostraremos a nuestros hermanos catalanes que el espíritu de nuestra raza vibra al unísono con el suyo en fecha tan gloriosa para sus libertades”.¹⁰⁰ Seria lògic pensar, tot i que les cròniques periodístiques no el mencionen, que la representació basca estigués encapçalada per Areitioaurtena, dirigent d'Acció Nacionalista Basca i en aquell moment delegat oficial del Govern basc a Barcelona.¹⁰¹

Aguirre i la resta del Govern basc foren rebuts amb honors per Companys i la Generalitat.¹⁰² La presència a Barcelona de l'Executiu exiliat basc —que comptà amb el suport logístic i econòmic de la Generalitat i autonomia per a gestionar la seva comunitat de refugiats—¹⁰³ coincidí amb una etapa particularment positiva en les relacions entre els dos moviments nacionals. Aquesta entesa, mai formalitzada, que Manuel Azaña anomenà “l'eix Bilbao-Barcelona” i va quedar personificada en els presidents Aguirre i Companys, es desenvolupà en dues línies principals. La primera fou el rebuig a les polítiques recentralitzadores del president del Govern de la República Juan Negrín. L'agost de 1938, un mes abans de la Diada, Manuel Irujo i Jaume Aiguader dimitiren conjuntament dels seus ministeris del Govern republicà espanyol en protesta per la intervenció estatal de la indústria de guerra catalana.¹⁰⁴ La segona fou l'exploració, via contactes secrets amb la diplomàcia britànica, d'una sortida negociada a la guerra que mantingués l'autogovern basc i català al marge del destí de la República.¹⁰⁵ Ambdós moviments nacionals, per tant, es trobaven en un moment de particular entesa davant l'amenaça comuna que suposaven una victòria franquista i el repte de contrarestar l'acció de Negrín.

L'*Aberri Eguna* del 1938 arribà gairebé un any després de la caiguda de Biscaia, en aquest context d'exili basc a Catalunya. El bàndol republicà acabava d'encaixar importants derrotes militars, provocant la caiguda de Vinaròs i l'aïllament de Catalunya de la resta de la zona repu-

⁹⁷ Alonso Carballés, J.J. (2007). El primer exilio de los vascos, 1936-1939. *Historia Contemporánea* (35), 704. Per a la qüestió general de l'exili basc a Catalunya veure també Arrien, G. i Goioana, I. (2002). *El primer exilio de los vascos: Cataluña, 1936-1939*. Fundación Sabino Arana.

⁹⁸ La crònica de *La Humanitat* especifica que l'himne que sonà fou el *Gernikako Arbola*, mentre que la de *Solidaridad Obrera* parla de “Himno de Euzkadi”, que podria referir-se al *Euzko Abendaren Ereserkija*, ja que fou aquest l'adoptat oficialment pel Govern Basc. Veure *La Humanitat*, 12-9-1937, 3; *Solidaridad Obrera*, 11-9-1937, 1; De la Granja, J.L. (2007). *El oasis vasco...*, op. cit., 73-78. *La Publicitat* no mencionà la presència basca a la Diada i sí, en canvi, una nota de suport de la secció basca del Socors Roig Internacional; veure *La Publicitat*, 11-9-1937, 6.

⁹⁹ *Euzkadi*, 7-12-1937.

¹⁰⁰ *Euzkadi en Catalunya*, 11-9-1937, 1.

¹⁰¹ Areitioaurtena ja va exercir la seva representació oficial als actes de la Setmana Pro-Euzkadi. Veure *Diari de Barcelona*, 8-6-1937, 8 i *Euzkadi en Catalunya*, 12-6-1937, 1-2 i 4.

¹⁰² Salut, President Aguirre! *La Humanitat*, 22-10-1937, 1; Discurs del President d'Euscadi i Discurs del President Companys. *La Humanitat*, 23-7-1937, 1.

¹⁰³ La infraestructura del Govern basc a Catalunya incorporava serveis religiosos, sanitaris, escolars i mitjans de comunicació propis. Veure Mees, L. (2008). Tan lejos, tan cerca..., op. cit., 567-568 i 570.

¹⁰⁴ *Ibid.*, 565-566.

¹⁰⁵ *Ibid.*, 575-581.

blicana. El diari *Euzkadi* comentà que no havia estat possible organitzar una diada nacional en la línia dels anys anteriors —a la seva portada publicà una imatge del primer *Aberri Eguna*— i el perfil d'aquesta fou molt baix. El PNB va emetre una nota oficial i realitzà una intervenció a Ràdio Barcelona. Els actes institucionals es limitaren a una desfilada del Govern basc amb elements folklòrics fins a l'hospital militar de Vallcarca, on les autoritats visitaren els soldats bascos ferits que allà s'hi trobaven.¹⁰⁶ El ressò d'aquest *Aberri Eguna* fou molt limitat: ni *La Humanitat*, ni *La Publicitat*, ni *Solidaridad Obrera* en feren menció, i *La Vanguardia* publicà la notícia de l'acte a Vallcarca, però sense relacionar-lo de cap manera amb la diada nacional basca.¹⁰⁷ Per primera vegada en anys no hi hagué cap telegrama de suport d'Unió Democràtica, però pels volts d'aquells dies arribà la notícia de la mort de Carrasco i Formiguera, afusellat pels franquistes, que motivà una dolguda reacció a *Euzkadi*.¹⁰⁸

L'Onze de Setembre del 1938 coincidí amb les contraofensives franquistes de la batalla de l'Ebre, encara en marxa. Aquesta vegada la comunitat basca, articulada al voltant del seu govern exiliat, aconseguí una presència notable a la Diada, que ocupà la portada del diari *Euzkadi*. Aquest anuncià que “la participación de los vascos será esta vez mucho mayor” i que

este año hemos de sentir más hondamente que nunca el aniversario que hoy se celebra. Porque [...] también nosotros hemos visto caer a muchos miles de hermanos nuestros con los ojos fijos en los colores de nuestra bandera nacional, y que luchaban en favor de la independencia patria y de la integridad de su territorio invadido por las fuerzas de la Internacional Fascista.¹⁰⁹

El PNB, el sindicat nacionalista basc Euzko Langileen Alkartasuna (ELA) i Acció Nacionalista Basca s'adheriren oficialment a la commemoració, manifestant el primer d'ells que unit “en estrechos lazos de comunidad de ideales patrióticos con el pueblo de Catalunya, ha compartido con él la alegría de las jornadas de gloria y los sinsabores de los días de amargura”. La representació basca a la Diada tingué també un tarannà institucional, amb la participació d'Aguirre —que feu una visita oficial a Lluís Companys—, al costat dels seus consellers, a la desfilada d'entitats. També hi participaren la direcció del PNB, l'Euzkadi Buru Batzar, Manuel Irujo en nom dels diputats nacionalistes bascos a les Corts republicanes, i representants de l'esmentat sindicat ELA i de l'organització de dones nacionalistes basques Emakume Abertzale Batza.¹¹⁰ Per primera vegada, Acció Nacionalista Basca envià el seu suport a la Diada, i a Lluís Companys com a president de la Generalitat, en forma de telegrama.¹¹¹

En un potent gest simbòlic, José Antonio Aguirre i Lluís Companys travessaren junts la frontera el gener de l'any 1939, després de la caiguda del front català. S'obria així un nou període de diades nacionals celebrades a la clandestinitat i a l'exili, que no es va tancar fins a la segona meitat dels anys setanta, després de la mort del dictador Franco.¹¹²

¹⁰⁶ *Euzkadi*, 17-4-1938, 1 i 4; 19-4-1938, 4.

¹⁰⁷ *La Vanguardia*, 16-4-1938, 2.

¹⁰⁸ Veure *Euzkadi*, 19-4-1938, 1.

¹⁰⁹ *Euzkadi*, 11-9-1938, 1.

¹¹⁰ Anguera, P. (2008). *L'Onze de Setembre...*, op. cit., 380-382; *Euzkadi*, 11-9-1938, 1 i 13-9-1938, 2. *La Publicitat* publicà en portada els comunicats del PNB i del sindicat ELA en català, veure 11-9-1938, 1. Per a altres cròniques que mencionen la presència del Govern d'Euzkadi, veure *La Vanguardia*, 12-9-1938, 6; *La Humanitat*, 13-9-1938, 2. No fou el cas de *Solidaridad Obrera*, que el 1938 no publicà cap crònica de la Diada.

¹¹¹ *La Publicitat*, 11-9-1938, 3.

¹¹² Les primeres celebracions públiques i legals de la Diada tingueren lloc el 1976 a Sant Boi del Llobregat i ja a partir del 1977 a Barcelona; veure Martínez Fiol, D. (2005). La construcción mítica del “Onze de Setembre de 1714” en la cultura política del

6. CONCLUSIONS: PRESÈNCIES CREUADES ENTRE LA DIPLOMÀCIA I L'AUTOCENTRALITAT

Durant la Segona República i la Guerra Civil hi hagué un procés d'acostament estratègic entre els nacionalismes basc i català, particularment entre els seus dos actors més forts, el PNB i ERC. Són anys de trànsit des de l'escassa sintonia durant el bienni reformista fins al temut "eix Bilbao-Barcelona" de la guerra, passant per les mostres de solidaritat del bienni conservador. Aquest procés, però, no es va veure reflectit de forma mecànica a les presències creuades a les diades nacionals basca i catalana.

D'una banda, l'aposta del nacionalisme basc per mantenir algun tipus de presència a l'Onze de Setembre fou innegable. De les vuit edicions de l'Onze de Setembre durant el període, totes menys la del 1935 tingueren algun tipus de representació física del PNB. La participació fou, a més, qualitativament creixent. El 1931 el PNB apareix en un segon pla, de la mà d'agents polítics amb una influència limitada al panorama nacionalista català. No envia cap representant de renom i fa servir exclusivament la seva delegació local a Barcelona, formada per bascos residents a la capital catalana. L'any 1938, en canvi, els nacionalistes bascos han guanyat centralitat. Participen en la Diada com a partit, però també dins el Govern basc, encapçalat per José Antonio Aguirre al costat de Lluís Companys. Entre aquests dos moments es pot entreveure un procés, que inclou l'enviament de la primera delegació el 1933, la fotografia de la *ikurrina* a la portada de *La Humanitat* el 1934 o la primera representació del Govern basc el 1937. El gran absent en aquest recorregut és l'altre partit nacionalista basc, Acció Nacionalista Basca, que no sembla haver tingut cap presència a l'Onze de Setembre fins a l'edició del 1938.

Aquests esforços del Partit Nacionalista Basc per estar present a la diada nacional catalana són un aspecte més de la seva estratègia d'acostament al nacionalisme català, sempre amb l'objectiu d'assolir els mateixos èxits polítics. El PNB, però, va haver de navegar les dificultats presentades per les barreres estratègiques amb ERC, el partit del poder autonòmic català, i sobretot al principi, sortir a la foto amb agents de menor influència però més predisposats. El paper del PNB a l'Onze de Setembre recorda una forma modesta d'acció diplomàtica: amb la seva presència a la Diada, socialitza els seus símbols —bandera, himnes i lemes— projectant una imatge positiva de la seva causa. Fonts de divers signe polític coincideixen a assenyalar la bona rebuda del públic assistent a la Diada de les delegacions basques i els seus símbols. Una vegada assolida l'autonomia, i en el context de l'exili basc a Catalunya, el nacionalisme basc quedarà representat pel Govern d'Euzkadi, que apareixerà a la Diada al costat de Companys i la Generalitat, legitimant la seva posició de govern a l'exili.

Enllaçant amb les reflexions fetes al començament d'aquest article, cal afegir una altra dimensió a la participació basca a l'Onze de Setembre durant aquest període. Es tracta del paper que juga aquesta participació en clau de construcció nacional. No és cap exageració afirmar que el nacionalisme basc es convertí entre el 1931 i el 1938 en un element més, per bé que secundari, del paisatge de l'Onze de Setembre a Barcelona. La presència d'una delegació basca —ja fos del *batzoki* de Barcelona, del PNB o del Govern d'Euzkadi—, amb la seva *ikurrina* i al crit de "gora Euzkadi!", es va normalitzar com a part de l'esdeveniment més important del calendari nacionalista català. Aquesta normalització, a més d'acostar l'imaginari nacionalista basc com a mínim a una part de la base social catalanista, alimentà discursos de construcció

catalanismo del siglo XX. *Historia y Política: Ideas, Procesos y Movimientos Sociales* (14), 237. L'Aberri Eguna es va poder celebrar de forma legal per primera vegada el 1978, veure Casquete i De la Granja, *Op. cit.*, 148.

nacional. El particular es projectà en clau general: les delegacions del PNB esdevenen “delegacions basques”; la *ikurrina*, llavors bandera del PNB, esdevé la “bandera basca” i l'himne “Euzko Abendaren Ereserkija” esdevé “l'himne basc”. En l'escenari particular que ofereix la Diada, els símbols *nacionalistes* bascos esdevenen *nacionals*. Es tracta d'una versió a petita escala, i, insistim, limitada a aquest escenari particular que representa la Diada, del “naixement d'Euskadi” que descriu l'historiador José Luis de la Granja: l'associació de gran part de l'imaginari particular del PNB al del Govern basc amb l'assoliment de l'autonomia.¹¹³ L'aposta del PNB per la participació continuada a l'Onze de Setembre no només el convertí en un moment de construcció nacional catalana, sinó que també desfermà potencialitats per la construcció nacional basca.

D'altra banda, és evident que el nacionalisme català mostrà molt menys interès per l'*Aberri Eguna*. ERC mai no es va implicar directament en la diada nacional basca. Només ho va fer, indirectament, a les edicions del 1932 i a la del 1937: a la primera mitjançant la intervenció d'un membre de les JEREC en un acte celebrat a Barcelona, i a la segona mitjançant un telegrama de Lluís Companys en qualitat de president de la Generalitat. La Lliga no tingué cap tipus de presència en l'*Aberri Eguna*. Unió Democràtica de Catalunya mostrà constància amb el seu enviament de telegrams anual, però només envià un representant del partit a l'edició del 1933. Vist en conjunt, el cert és que el nacionalisme català no tenia els mateixos incentius per a un acostament al nacionalisme basc —i, per tant, apostar per participar a la seva diada nacional— que aquest a la inversa.

Des d'aquesta posició estratègica més autocentrada, i també més pendent de les aliances amb l'esquerra espanyola, l'interès catalanista per l'*Aberri Eguna* es va limitar a l'afinitat ideològica i als contactes personals. La delegació nacionalista catalana present a l'edició del 1933 és un clar exemple d'aquesta dinàmica, tant pel color polític dels partits que la formaren com pel perfil personal dels seus representants. Per agents modests com UDC i el PNC, el cas basc podia representar la viva prova de la viabilitat d'un partit nacionalista de paràmetres ideològics similars, encara que fos en un context diferent. A més, la participació en l'*Aberri Eguna* per una força catalanista modesta, que competia a Catalunya amb els blocs formats per Esquerra i la Lliga, podia significar accedir a un escenari —com passà a l'edició del 1933— que oferia un protagonisme molt major. Sobre això val la pena recuperar una reflexió de l'historiador Enric Ucelay-Da Cal respecte a com els agents febles al seu propi context tenen un major interès en la projecció exterior:

[...] queda la impresión de que los débiles son los que buscan apoyo fuera para lograr lo que no se puede conseguir tan fácilmente en casa, pero que —recíprocamente—, cuando se sale, se va por el camino de la afinidad ideológica, no el de la operatividad.¹¹⁴

L'existència d'asimetries i motivacions diferents, però, no ha de fer perdre de vista que les interaccions entre nacionalistes bascos i catalans en el marc de les seves respectives diades presentaren una sèrie d'elements comuns. En conjunt aquests formaren una mena de protocol que sembla voler imitar el de les relacions diplomàtiques entre estats, i de pas es pot considerar el seu paper potencialment reforçador d'“experiències de la nació”. Són els desplegaments conjunts de banderes nacionals, les interpretacions d'himnes nacionals davant les delegacions visitants, els tractaments formals d'aquestes delegacions, els discursos de solidaritat i coope-

¹¹³ De la Granja, J.L. (2007). *El oasis vasco...* Op. cit.

¹¹⁴ Ucelay-Da Cal, E. (1987). Política de fuera, política casera..., op. cit., 80.

ració, els “intercanvis lingüístics” en aquests discursos, etc. Tal com hem assenyalat en altres treballs, aquests elements no són específics de les diades nacionals, sinó que es troben al llarg del període republicà, com ara al viatge GalEuzCa, a diversos actes conjunts abans de la guerra, durant la Setmana Pro-Euzkadi i durant l'exili del Govern basc a Barcelona. La importància d'aquest protocol no es pot exagerar, però tampoc menystenir. Si bé l'interès estratègic fou el motor principal de les relacions entre nacionalisme basc i català —també de les presències creuades a les diades nacionals— aquest protocol va permetre un marc de confiança sobre el qual, en un context polític favorable, es podien construir iniciatives de cooperació.¹¹⁵

§

REFERÈNCIES

- AGUIRRE, J.A., 1976. Entre la libertad y la revolución, 1930-1935: La verdad de un lustro en el País Vasco. Geu, Bilbao.
- ALBIN, D., 2022. “Aberri Eguna, el símbolo del nacionalismo vasco que el franquismo no logró aniquilar”, Público, disponible en <https://www.publico.es/politica/aberri-eguna-simbolo-nacionalismo-vasco-franquismo-no-logro-aniquilar.html> [consultat el 26-9-2022].
- ALONSO CARBALLÉS, J.J., 2007. “El primer exilio de los vascos, 1936-1939”, Historia Contemporánea (35).
- AMAT, J., 2009. “Sant Boi 76, informe confidencial sobre la primera Diada tras la dictadura”, La Vanguardia, disponible en <https://www.lavanguardia.com/politica/20190911/47297112286/diada-1976-sant-boi-informe-policial-dictadura-gobernador.html> [consultat el 21-6-2022].
- ANGUERA, P., 2008. L'Onze de Setembre: Història de la Diada (1886-1938). Centre d'Història Contemporània de Catalunya i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- ARRIEN, G., GOIOGANA, I., 2002. El primer exilio de los vascos: Cataluña, 1936-1939. Fundación Sabino Arana, Bilbao.
- ARRIETA ALBERDI, L., 2012. “Himno Eusko Abendaren Ereserkia”, a Diccionario ilustrado de símbolos del nacionalismo vasco. Tecnos, Madrid.
- BALCELLS, A., SAMPER, G., 1993. L'escoltisme català (1911-1978). Barcanova, Barcelona.
- BARANDIARAN CONTRERAS, M., GOIOGANA MENDIGUREN, I. 2008. “Europa begira egindako Aberri Eguna”, Hermes: Pentsamendu eta Historia Aldizkaria = Revista de Pensamiento e Historia (26).
- BARRUSO, P., 2006. Verano y revolución: La Guerra Civil en Gipuzkoa (julio-septiembre de 1936). Hiria, San Sebastián.
- CASQUETE, J., DE LA GRANJA, J.L., 2012. “La celebración de la patria vasca: invención y evolución del Aberri Eguna”, a MEES, L. (ed.): La celebración de la nación. Símbolos, mitos y lugares de memoria, Comares, Granada.
- CASTELLS, V., 2008. Galeusca: Un ideal compartit. Rafael Dalmau, Barcelona.
- CULLA, J.B., 1977. El catalanisme d'esquerra (1928-1936). Curial, Barcelona.
- ~, 2013. Esquerra Republicana de Catalunya 1931-2012: Una història política. La Campana, Barcelona.
- DE LA GRANJA, J.L., 1989. “La alianza de los nacionalismos periféricos en la II República: Galeuzca”, a Actas Congreso Castela. Servicio de Publicacións da Universidade de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela.
- ~, 2000. “Las alianzas políticas entre los nacionalismos periféricos en la España del siglo XX”, Studia Historica. Historia Contemporánea (18).
- ~, 2006a. “El *antimaketismo*: la visión de Sabino Arana sobre España y los españoles”, Norba. Revista de Historia (19).

¹¹⁵ Veure Hervalejo Sánchez, P.A. (2021). Building the stateless nation..., *op. cit.*, 399.

- ~, 2006b. "El culto a Sabino Arana. La doble resurrección y el origen histórico del Aberri Eguna en la II República", *Historia y Política: Ideas, Procesos y Movimientos Sociales* (15).
- ~, 2007. *El oasis vasco: El nacimiento de Euskadi en la República y la Guerra Civil*. Tecnos, Madrid.
- ~, 2008. *Nacionalismo y II República en el País Vasco*. Siglo XXI, Madrid.
- ~, 2012. "Lema Jel", a *Diccionario ilustrado de símbolos del nacionalismo vasco*. Tecnos, Madrid.
- ~; CASQUETE BADALLO, J.M., 2012. "Aberri Eguna", a *Diccionario ilustrado de símbolos del nacionalismo vasco*. Tecnos, Madrid.
- DE PABLO, S., MEES, L., RODRÍGUEZ RANZ, J.A., 1999. *El péndulo patriótico: Historia del Partido Nacionalista Vasco, I. 1895-1936*. Crítica, Barcelona.
- DE RIQUER, B., 1996. *L'últim Cambó (1936-1947): La dreta catalanista davant la Guerra Civil i el primer franquisme*. Eumo, Vic.
- DÍAZ NOCI, J., 2012. "Historia del periodismo vasco (1600-2010)", *Mediatika. Cuadernos de Medios de Comunicación, Eusko Ikaskuntza* (13).
- DURAN, L., 2007. *Intel·ligència i caràcter: Palestra i la formació dels joves*. Afers, Barcelona.
- ~, 2014. "El pensament nacionalista de Manuel Carrasco i Formiguera. Un cristià demòcrata per la República Catalana", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (25).
- EHRLICH, C.H., 2004. *Lliga Regionalista. Lliga Catalana, 1901-1936*. Alpha, Barcelona.
- ELEZCANO ROQUEÑI, A., 2013. "El cine y la celebración de la nación vasca. Las filmaciones del Aberri Eguna durante la II República", *Historia Contemporánea* (48).
- ESTÉVEZ, X., 2009. *Galeuzca: La rebelión de la periferia (1923-1998)*. Entinema, Madrid.
- FRONTERA, G., 2012. "La Tralla i la Diada. Catalanisme radical i republicanisme a la recerca d'una festa nacional oficial (1903-1905)", a ARNABAT, R., GAVALDÀ, A. (eds.): *Projectes nacionals, identitats i relacions Catalunya-Espanya*. Afers, Catarroja.
- GARCÍA IZQUERDO, J.M., 2016. *Francesc Maspons i Anglès: Polític, jurista, periodista (1872-1967)* [Tesi doctoral, Universitat Ramon Llull].
- GASCÓN RICAÑO, A., 2012. "Unidades vasco-catalanas en la Guerra Civil española", *Sociedad Benéfica de Historiadores Aficionados y Creadores*, disponible a <http://www.sbhac.net/Republica/Fuerzas/EPR/EprD/VascoCatalanas.pdf> [consultat el 6-6-2022].
- GONZÁLEZ I VILALTA, A., 2005a. "Mujer y nacionalismo conservador (1931-1936). Análisis comparado de dos casos, las Emakumes del PNV y la Secció Femenina de la Lliga Regionalista", *Historia Contemporánea* (31).
- ~, 2005b. "Las contradictorias relaciones de las minorías catalanas con el PNV y participación en la Comisión del Estatuto Vasco (1933-1936)", *Revista de las Cortes Generales* (65).
- HERVALEJO SÁNCHEZ, P.A., 2021. *Building the stateless nation. Basque and Catalan nationalism from a compared perspective (1930-1939)*. [Tesi doctoral, EHU-UPV].
- HROCH, M., 2015. *European Nations: Explaining their formation*. Verso, New York.
- IVERN I SALVÀ, M.D., 1988. *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*. (Vols. 1 i 2). Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- JUNQUERAS, O., 1998. "L'Onze de setembre de 1714 en la cultura catalana del segle XIX", *Manuscrits: Revista d'Història Moderna* (16).
- MARTÍNEZ FIOI, D., 1997. "Creadores de mitos. El 'Onze de Setembre de 1714' en la cultura política del catalanismo (1833-1939)", *Manuscrits: Revista d'Història Moderna* (15).
- ~, 2003. "La construcción mítica del "Onze de Setembre de 1714" en la cultura política del catalanismo durante el siglo XX", *Historia y Política: Ideas, Procesos y Movimientos Sociales* (14).
- MCRONE, D., MCPHERSON G. (eds.), 2009. *National Days: Constructing and Mobilising National Identity*. Palgrave Macmillan, London.
- MEDINA, F.X., 2002. *Vascos en Barcelona: Etnicidad y migración vasca hacia Cataluña en el siglo XX*. Eusko Jaurilaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia, Vitoria-Gasteiz.
- ~; BOU, J., 2000. "¡Cada día, catalanes, acordaos de Euzkadi! La Semana Pro-Euzkadi", *Sancho el Sabio: Revista de Cultura e Investigación Vasca* (13).
- MEES, L., 2006. *El profeta pragmático: Aguirre, el primer lehendakari (1939-1960)*. Alberdania, San Sebastián.
- ~, 2008. "Tan lejos, tan cerca. El Gobierno vasco en Barcelona y las complejas relaciones entre el nacionalismo vasco y el catalán", *Historia Contemporánea* (37).
- NÚÑEZ SEIXAS, X.M., 1995. "¿Protodiplomacia exterior o ilusiones ópticas? El nacionalismo vasco, el contexto internacional y el Congreso de Nacionalidades Europeas (1914-1937)", *Cuadernos de Sección. Historia-Geografía. Eusko Ikaskuntza* (23).
- ~, 2006. *¡Fuera el invasor!: Nacionalismos y movilización bélica durante la Guerra Civil española (1936-1939)*. Marcial Pons, Madrid.

- ~, 2020. “¡Patriotas del mundo, uníos! Nacionalistas subestatales, exiliados antifascistas e internacionalismo en la Europa de entreguerras”, a UCÉLAY-DA CAL, E., NÚÑEZ SEIXAS, X.M., GONZÁLEZ I VILALTA, A. (eds.): *Patrias diversas, ¿misma lucha?: Alianzas transnacionalistas en el mundo de entreguerras (1912-1939)*. Bellaterra, Barcelona.
- PALÀ NAVARRO, G., 2018. “‘A punt’. Anàlisi del relat televisiu de TV3 sobre la mobilització ciutadana de la Diada Nacional de Catalunya del 2016”, *Comunicació: Revista de Recerca i d'Anàlisi* (35).
- PORTA I CAPDEVILA, F.J., 2023. “Batista Roca i la Galeusca (1932-1934)”, a ARNABAT, R., MORUNO MOYANO, C. (coords.): *De la primavera de las naciones a la guerra fría (1917-1947)*. Sílex, Madrid.
- QUIROGA, A., 2013. “La nacionalización en España. Una propuesta teórica”, *Ayer* (90).
- RAGUER I SUÑER, H., 1976. *La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps (1931-1939)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- ROCA VERNET, J., 2014. “De la Festa Nacional Catalana a la Diada de l'Onze de Setembre. Revisió de les commemoracions del catalanisme (1905-1914)”, *Revista de Catalunya* (287).
- RODON, T., MARTORI, F., CUADROS, J., 2018. “El activismo por Twitter ante la movilización nacionalista: el caso de la diada catalana de 2016”, *Revista de Internet, Derecho y Política* (26).
- RUBIRALTA I CASAS, F., 2010. *El Partit Nacionalista Català (1932-1936): Joc polític i separatisme*. Rafael Dalmau, Barcelona.
- RUIZ DESCAMPS, N., 2014. “Fiestas nacionalistas en Bilbao a principios del siglo XX: La puesta en escena de la nación vasca”, *Bidebarrieta* (25).
- SALLÉS, A., UCÉLAY-DA CAL, E., 1985a. “L'analogia falsa: El nacionalisme basc davant de la República Catalana i la Generalitat provisional, abril-juliol del 1931”, a *Industrialización y nacionalismo: Análisis Comparativo. Actas del I Coloquio Vasco-Catalán de Historia. Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona*, Bellaterra.
- ~, 1985b. “La correspondència Aguirre-Cambó, 1931-1936: unes reflexions”, a *Industrialización y nacionalismo: Análisis Comparativo. Actas del I Coloquio Vasco-Catalán de Historia. Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona*, Bellaterra.
- TÁPIZ, J.M., 2001. *El PNV durante la II República*. Fundación Sabino Arana, Bilbao.
- UCÉLAY-DA CAL, E., 1978. “La crisi dels nacionalistes radicals catalans (1931-1932)”, *Recerques: Història, Economia i Cultura* (8).
- ~, 1982. *La Catalunya populista: Imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1939)*. La Magrana, Barcelona.
- ~, 1987. “Política de fuera, política casera: una valoración de la relación entre los nacionalistas catalanes y vascos”, a TUÑÓN DE LARA, M. (dir.): *Gernika: 50 años después (1937-1987)*. Nacionalismo, República y Guerra Civil. Universidad del País Vasco, Bilbao.
- ~, 2003. *El imperialismo catalán: Prat de la Riba, Cambó, D'Ors y la conquista moral de España*. Edhasa, Barcelona.
- UGALDE, A., UCÉLAY-DA CAL, E., 2020. “Una alianza en potencia en un contexto más amplio: la mirada distante de los nacionalismos vasco y catalán (1910-1936)”, a UCÉLAY-DA CAL, E., NÚÑEZ SEIXAS, X.M., GONZÁLEZ I VILALTA, A. (eds.): *Patrias diversas, ¿misma lucha?: Alianzas transnacionalistas en el mundo de entreguerras (1912-1939)*. Bellaterra, Barcelona.

PEDRO ÁLVARO HERVALEJO SÁNCHEZ és Doctorat Internacional en Història Contemporània amb menció Cum Laude – Euskal Herriko Unibertsitatea/Universidad del País Vasco, i investigador amb la beca Miguel Artola Gallego – Gipuzkoako Foru Aldundia/Diputación de Gipuzkoa. Entre algunes de les seves publicacions es troben “L’experiència de Terra Lliure (1978–1995): limitacions i contradiccions d’una temptativa d’aportació catalana al projecte anticolonial”, *Dictatorships & Democracies: Journal of history and culture*, núm. 11, 2023, 121–152; “The challenges of stateless nation-building. Comparing the paths of ERC and the PNV (1930–1939)”, *Studies on National Movements*, núm. 8, 2022, 66–82; i “«President Màrtir» y «Ulises Demócrata». Comparando narrativas heroicas de Lluís Companys y José Antonio Aguirre”, a *Héroes y Villanos de la Patria*, Tecnos, 2020, 325–356.

§

Llicència
Aquesta obra està sota una llicència internacional Creative Commons Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0. L'autor/a que publica en aquesta revista està d'acord amb els termes següents:
a. L'autor/a cedeix en exclusiva tots els drets de propietat intel·lectual a l'editor/a per a tot el món i per a tota la durada dels drets de propietat intel·lectual vigents aplicables.
b. L'editor/a difondrà els textos amb la Creative Commons Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0, la qual permet compartir l'obra amb tercers, sempre que en reconeguin l'autoria, la publicació inicial en aquesta revista i les condicions de la llicència.

Licencia
Esta obra está bajo una licencia internacional Creative Commons Atribución-NoComercial-SinDerivadas 4.0. El autor o la autora a que publica en esta revista está de acuerdo con los términos siguientes:
a. El/la autor/a cede en exclusiva todos los derechos de propiedad intelectual al/la editor/a para todo el mundo y toda la duración de los derechos de propiedad intelectual vigentes aplicables.
b. El/la editor/a difundirá los textos con la Atribución-NoComercial- No Derivada 4.0 Internacional que permite compartir la obra con terceros, siempre que éstos reconozcan su autoría, su publicación inicial en esta revista y las condiciones de la licencia.

License
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License. The author who publishes in this journal agrees to the following terms:
a. The author exclusively assigns all intellectual property rights to the publisher worldwide and for the entire duration of the applicable intellectual property rights.
b. The publisher will distribute the texts under the Attribution-NonCommercial-NoDerivs 4.0 International, which allows the work to be shared with third parties, as long as they acknowledge the authorship, the initial publication in this magazine and the conditions of the license.